

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÇEK YAPISALCILIĞI ÜZERİNDE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydın GÜLER

BALIKESİR 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÇEK YAPISALCILIĞI ÜZERİNDE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydın GÜLER

Danışman:

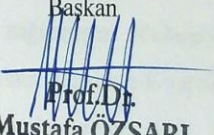
Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI

BALIKESİR 2015

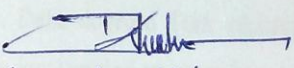
T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 201112511014 numaralı Aydın Güler'in hazırladığı "Çek Yapısalılığı Üzerinde Bir İnceleme" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 02.04.2015 tarihinde yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

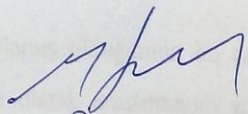

Prof. Dr.
Mustafa ÖZSARI

Üye (Danışman) Üye

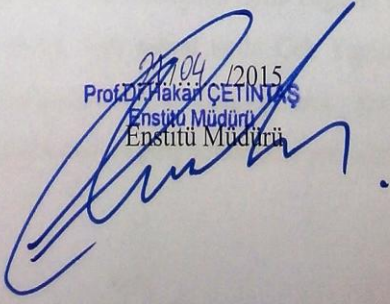

Doç. Dr. Kahraman BOSTANCI

Üye Üye

Üye Üye

Yrd. Doç. Dr. Bayram YILDIZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

27.04.2015
Prof. Dr. Hakan ÇETINKUŞ
Enstitü Müdürü
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Çek Yapısalcılığı yirminci yüzyılın en önemli edebiyat eleştirisi, dilbilim ve sesbilim akımlarından birisidir. Buna bağlı olarak Çek Yapısalcıları da yirminci yüzyılda birbirinden mühim pek çok düşünceyi ortaya koymuş önemli isimlerden oluşmaktadır. Hatta geçtiğimiz yüzyılın üzerinde en çok tartışılan felsefi terimlerinden olan yapısalcılık (structuralisme) ilim dünyasına ilk defa Çek Yapısalcıları tarafından kazandırılmıştır. Yapısalcılık sadece dilbilim veya edebiyat eleştirisi ile sınırlı kalmamış, disiplinler arası boyuta geçerek sosyoloji, antropoloji, eğitim bilimleri gibi oldukça farklı alanlarda kullanılan bir yöntem ve eleştiri anlayışı hâline gelmiştir.

Çek yapısalcıları büyük ölçüde dilbilimcilerden ve edebiyat eleştirmenlerinden oluşmaktadır. Başta Mukarovsky olmak üzere Çek yapısalcılarının ortaya koyduğu terim ve kavramlar edebiyat eleştiriciliğine ve edebiyat bilimine önemli katkılar sağlamıştır. Mukarovsky'nin yapı, işlev, norm, değer gibi terimleri edebiyat biliminin gelişim sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber Çek Yapısalcılığı ve bu eleştiri anlayışının ortaya koyduğu terminolojinin Türk Dili ve Edebiyatı araştırmalarında pek kullanıldığı söylenemez. Daha doğrusu Türk edebiyat bilimi araştırmalarında büyük ölçüde geleneksel tema incelemeleri ve yazar biyografisine yönelik çalışmalar yapılmakta, edebiyat araştırmacıları teorik düzeydeki araştırmalardan genel olarak kaçınmaktadır. Teorik araştırmaların geri planda kalması kaynakların genellikle yabancı dilde yayımlanmış olmasından ileri gelmektedir.

Bütün bu eksiklikler düşünülerek hazırlanmış olduğumuz bu çalışma, bir giriş, üç bölümden oluşmaktadır. Bunlara ilâve olarak araştırmanın sonuna Çek Yapısalcılığında sıklıkla kullanılan kavram ve terimlerden oluşan bir sözlük konulmuştur.

Giriş bölümünde Çek Yapısalcılığının tarihi bağlamı ortaya konmuştur. Bu bölümde bölgenin hem siyasi, hem sosyal tarihi Çek Yapısalcılığıyla alakası ele alınmıştır. Çek Yapısalcılığının ortaya çıkış şartları, çevre bölgelerde hangi düşüncelerin bulunduğu gibi konulara giriş bölümünde yer verilmiştir.

Birinci bölümde Çek Yapısalcılığının düşünce temelleri üzerinde durulmuştur. Bu düşünce temelleri beş başlık halinde incelenmiştir. Kant'ın estetik özerklik düşüncesi, Hegel'in tarihi diyalektik anlayışı, Husserl'in fenomenoloji anlayışı, Durkheim'in sosyolojisi ve avangart sanat ile fütürizm, ikinci bölümün başlıklarını oluşturmaktadır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise Çek Yapısalcılığı anlayışının önemli temsilcileri ve kurucularına değinilmiştir. Çek Yapısalcılarının hayatı, düşünceleri ve eserleri bu bölümde incelenmiştir.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise Çek Yapısalcılarının ortaya attığı fikirler ve temel kavramlar bulunmaktadır. Özgün fikirler, birinci bölümdeki felsefi zeminle örtüştürülerek incelenmiştir. Ülkemizdeki edebiyat eleştirciliği bakımından yeni diyebileceğimiz kavramlar da bu bölümde bulunmaktadır.

Kısaca araştırmamızın ana konusu olan Çek Yapısalcılığı ve bu anlayışın terminolojisi ihmal edilmiş alanlardan biridir. Türkiye'de Çek Yapısalcılığı ile ilgili birkaç telif ve çeviri makalenin dışında kaynak bulmak epeyce zordur. Bu yüzden hem ortaya atılan fikirlerin önemi hem de böyle önemli bir konuyu çalışma gerekliliğinin hassasiyetiyle çalışmamızı hazırladık.

Çalışma sırasında varlıklarını daima yanımda hissettiğim, benden hiçbir fedakârlığı sakınmayan aileme, çalışmamı büyük bir titizlikle takip edip akademik disiplini aşıl原因an değerli hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca fikirlerinden yararlandığım hocalarım Doç. Dr. Kahraman BOSTANCI ve Yrd. Doç. Dr. Bayram YILDIZ'a değerli katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Aydın GÜLER

Balıkesir-2015

ÖZET

ÇEK YAPISALCILIĞI ÜZERİNDE BİR İNCELEME

GÜLER, Aydın

Yüksek lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI,

2015, 81 Sayfa

Bu çalışmada Çek Yapısalcılığı, Çek Yapısalcılığının tarihi, üyeleri ve ortaya konulan düşünceler ve kavramlar üzerinde durulmuştur. Söz konusu kavramlar incelenerek bu kavramların ne oldukları değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Çek Yapısalcılığının estetik ve felsefi kaynakları tartışılmıştır. Söz konusu kaynaklar ile Çek Yapısalcılarının ortaya koydukları kavramlar arasındaki bağlantılar incelenmiştir.

İkinci bölümde ise, Çek Yapısalcıları ele alınmıştır. Çek Yapısalcılığı ekolü pek çok üyeden oluşmaktadır. Tek tek bütün üyelerin kapsama sığmayacağı için topluluğun kurucu üyeleri baz alınarak bu üyelerin hayatları, çalışmaları ve düşünceleri üzerinde durulmuştur.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise Çek Yapısalcılığının temel ilkeleri ve kavramları açıklanmıştır. Birinci bölüm ile ilişki kurularak ortaya çıkarılan düşünceler irdelenmiştir. Bu düşüncelerin temel prensiplerinin ne şekilde ortaya konduğu üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın sözlük bölümünde ise, tezimizde yer veremediğimiz ancak Çek Yapısalcıları tarafından ortaya konan kavramların açıklaması yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yapısalcılık, Çek Yapısalcılığı, edebi eleştiri teorileri, dilbilim

ABSTRACT

The Research on Czech Structuralism

GÜLER, Aydın

Master, Department of Turkish Literature and Language

Adviser: Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI,

2015, 81 Pages

In this work, belonging to ideas and terms of Czech structuralism, also the members, and history of Czech structuralism. The ideas and terms has been said has evalauted what they are.

In the first part of our study, the Czech aesthetic and philosophical sources of structuralism has been discussed. The sources and the ideas which set forth by Czech Structuralist, has linked to each other. .

In the second part, the Czech Structuralists are discussed. Prague Linguistics Cercle consists of many members. Because of this, we prefered to study on founding members. And then, this part has based on these members' biography and their works.

At the third chapter about, Czech Structuralism's basic principles and terms and what they are. This conceptions has been linked to aesthetical and philosophical sources.

At the dictionary part, we have tried to explain other terms and conceptions which we could not state in whole thesis.

Keywords: Czech Structuralism structuralism, theories of literary criticism, linguistics.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
1. GİRİŞ	1
1.Problem	1
2.Amaç.....	1
3.Önem	1
4.Varsayımlar	1
5.Sınırlılıklar.....	1
5.1.Araştırma Alanı İle Giriş Gözlemleri	2
5.2.Çek Yapısalcılığının Tarihi ve Sosyal Bağlamına Genel Bir Bakış.....	3
6. Yöntem	8
6.1. Araştırma Yöntemleri.....	8
6.2. İnceleme Yöntemleri	8
7.Tanımlar	9
7.1. Çek Yapısalcılığı Kavramı	9
8.Çek Yapısalcılığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar	10
8.1.Kitaplar	10
8.2.Tezler.....	11
8.2.1.Doktora Tezleri	11
8.2.2.Yüksek Lisans Tezleri	11
8.3.Makaleler.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
1.Çek Yapısalcılığının Felsefi ve Estetik Kaynakları.....	14
1.1.Kant'ın Estetik Anlayışı ve Estetik Özerklik (aesthetic autonomy) Düşüncesi	15
1.2.Hegeli Diyalektik ve Tarihsel Bilinç Anlayışı	20

1.3 Edmund Husserl'in Fenomenolojisi	23
1.4. Émile Durkheim'in Sosyoloji Anlayışı	25
1.5. Avrupa Avangart Sanat Anlayışı ve Fütürizm	27
İKİNCİ BÖLÜM	31
2.Çek Yapısalcılarının Başlıca Temsilcileri	31
2.1. Jan Mukarovsky	31
2.2. Roman Jakobson.....	33
2.3. Felix Vodicka	34
2.4. Bohuslav Havranek	35
2.5. Josef Vachek.....	36
2.6. Bohumil Trnka	38
2.7. Vilém Mathesius.....	38
2.8. Nicolai Trubetskoy	39
2.9. Diğer Üyeler	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
3.Çek Yapısalcılarının Ortaya Koyduğu Temel İlke ve Kavramlar	42
3.1. Norm.....	53
3.2. Yapı	54
3.3. Estetik Değer.....	55
3.4. Fonksiyon (İşlev)	56
3.5. Estetik Hâkimiyet.....	57
3.6. Semantik Jest.....	58
SONUÇ.....	60
ÇEK YAPISALCILIĞI KAVRAM VE TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ	64
KAYNAKÇA	77

1. GİRİŞ

1.Problem

Çalışmamızın problemini, edebi eleştiri teorilerinin önemli bir ekollerinden biri olan Çek Yapısalcılığını eleştiri teorileri çerçevesinde inceleme oluşturmaktadır.

2.Amaç

Çalışmamızın amacı, ülkemizde çokça tanınmayan Çek Yapısalcılığı ekolünü tanıtmak ve bu çerçevede hem felsefi hem de düşünsel bir zemin hazırlama ihtiyacından doğmaktadır.

3.Önem

Tez çalışmamız, ülkemizde edebi eleştiri teorileri üzerine çalışmak isteyen araştırmacılar için önem arz etmektedir. Bu konuda yazılan tezlerin yok denecek kadar az olması; edebiyatı felsefe, sosyoloji ve diğer güzel sanatlar ile birlikte disiplinler arası düşünme eksikliği göz önüne alındığında, tezin önemi ortaya çıkmaktadır.

4.Varsayımlar

Çalışmamızda ulaştığımız veriler, ülkemizde söz konusu edebi eleştiri teorilerinin ne kadar az rağbet gördüğünü göstermektedir. Edebi eleştiri teorileri üzerine yazılan yazılar, büyük oranda çeviri yazılardan oluşmaktadır. Yine de bu konuya dair yazıların artması, araştırmaların ve araştırmacıların sayısının artacağına işaretleri olarak kabul edilebilir.

5.Sınırlılıklar

Çek Yapısalcıları, edebi eleştiri teorisi, dilbilim ve sesbilim alanlarında önemli çalışmalarda bulunmuştur. Son derece verimli bir topluluk olan Çek Yapısalcılarının bütün çalışmalarına değinmek mümkün olamayacağından çalışmamızın sınırını Çek Yapısalcılarının edebi eleştiri teorilerine yaklaşımları olarak belirledik.

Söz konusu edebi eleştiri teorilerinde amacımız Çek Yapısalcılığı'na has verileri ortaya koymaktı. Bu yüzden ekolün özellikle 1926-1948 arasındaki dönemini

baz almak durumunda kaldık. Siyasi gelişmeler, ülkenin konjonktürü sebebiyle pek çok bilim adamı yurt dışına kaçmış veya sürgün edilmiştir. Bu bilim adamlarının gittiği yerde kurdukları irtibatlar, onların da başlangıç düşüncelerinde çeşitli değişimlere ve kırılmalara neden olmuştur. Buna örnek için René Wellek ve Lubomir Dolezel'i göstermek mümkündür. Adı geçen bilim adamları, birer sürgün olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin yolunu tutmuş ve burada postyapısalcılık akımının etkisinde kalmışlardır. Aynı biçimde yurttan kalan bilim adamlarında da büyük oranda fikir değişimi meydana gelmiştir. Söz gelimi Mukarovsky, Çek Yapısalcılığında ortaya koyduğu fikirleri geride bırakıp Marksist düşünce biçimine yönelmeyi uygun bulmuştur. Verdiğimiz bu örneklerden hareketle, Çek Yapısalcılığı'nın 1926-1948 arasındaki döneminin bize bu anlayışı daha iyi tanıttığına karar vererek özellikle bu dönemleri öncelikli olarak ele aldık.

5.1.Araştırma Alanı İle Giriş Gözlemleri

Prag Okulu veya Prag Dilbilim Çevresi diye de adlandırılan Çek Yapısalcılığı, 1926-1948 yılları arasında faaliyetlerini sürdürmüş bir dilbilim ve edebiyat eleştirisi akımıdır. Prag Dilbilim Çevresi veya Çek Yapısalcılığının ortaya koyduğu terminoloji ve metin analiz yöntemleri Türkiye'de henüz fazla bilinmemektedir. Bununla beraber Avrupa'da 20. yüzyılda ortaya çıkan edebiyat eleştirisi kuramları içerisinde Çek Yapısalcılığının ayrı bir yeri vardır.

Bazı eleştirici tarihçileri Çek Yapısalcılığını Rus Biçimciliğinin farklı bir bağlamda devamı olarak görmüşlerdir. Fakat Çek Yapısalcılığı Rus Biçimciliği ile ilişkili olmakla beraber, Rus Biçimciliğinin tam olarak bir devamı değildir. Dilbilim ve edebiyat eleştiriciliğinde Rus Biçimciliğinin önde gelen isimlerinden olan Roman Jakobson, Nicolay Trubetskoy, Sergey Karsevsky gibi bilim adamlarının 1924'ten sonra Prag'a göç etmesi Prag Dilbilim Dairesi'nin gelişim seyrinde önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, söz konusu göç, Çek Yapısalcılığının kaderini tayin edecek nitelikte bir olay sayılmaz. Bu yanlış görüşe dair önemli iki örnek verebiliriz. Bunlardan birincisi ünlü edebiyat teorisyeni Terry Eagleton'ın, yazdığı *Edebiyat Teorisi* adlı eserinin *yapısalcılık ve semiyotik* adlı bölümünde “Prag Dilbilim Okulu için Biçimcilik ve modern yapısalcılık arasında bir geçiş niteliğindedir.” (Eagleton 2003: 86) ifadesidir. Diğer örnek ise yine bir diğer önemli edebiyat teorisyeni olan David Carter'ın *Edebiyat Teorisi* adlı eserinde Jan Mukarovsky için kullandığı

ifadedir: “*Mukarovsky her ne kadar yapısalcı olarak tanınsa da bilgi kökeni bakımından Rus Biçimcilerinin anlayışına sahiptir ve önemli bir geçiş dönemi figürüdür.*”(Carter 2006: 35) Nitekim 20. Yüzyıl edebiyat ve eleştiri teorilerinin felsefi ve estetik kaynakları üzerinde dikkat çekici çalışmalardan birini yapan Peter V. Zima, Çek Yapısalcılığı ile Rus Biçimciliğini kaynaklarına göre değerlendirmiştir. Peter Zima’ya göre, “Çek Yapısalcılığı sadece dilbilimsel ve semiyotik bir teori değil, aynı zamanda estetik bir teoridir.” (Zima 2004: 67). Zima’nın burada vurguladığı husus, esasında bu iki anlayışın arasındaki temel farkı da ortaya koymaktadır.

Çek Yapısalcılığı’nı bir felsefe akımı olarak düşünmek de yanlış olacaktır. Çünkü Çek Yapısalcılığını farklı felsefe akımlarından yararlanan, heterojen bir bilimsel araştırma yöntemi olarak kabul etmek gerekir.

Çek Yapısalcılığı ekolü, temel kaynağını yapısalcılıktan alır. Bu akım özellikle fonoloji, dilbilim, semiyotik, semantik alanlarında çalışmış bir ekoldür. Bu çalışmalarda yeni terimler ve hatta daha sonra kendi alanlarında geleceğe ışık tutacak temel kaynaklar ortaya koymuşlardır. Çek Yapısalcılığını anlamak için, bu ekolün tarihsel ve sosyal bağlamına bakmak gerekir.

5.2.Çek Yapısalcılığının Tarihi ve Sosyal Bağlamına Genel Bir Bakış

Günümüzde etkili olan edebiyat bilimi (literary science), gösterge bilim (semiotic) ve dilbilim (linguistic) bilim dallarının önemli bir kısmı XX. yüzyılın ilk yarısında ortaya atılmış teorilerden ve düşüncelerden kaynaklanmaktadır (Rifat 1980: 137). 20. yüzyılda, özellikle sosyal bilimlerde yeni metot ve anlayışların bu kadar artmasında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün (1857-1913) ortaya attığı görüşlerin önemli bir yeri vardır.

Ferdinand de Saussure, 1916’da Paris’te yayımlanan *Genel Dilbilim Dersleri/ Course de linguistique générale* başlıklı eserinde dile dair devrim niteliğinde yeni görüşler ortaya koymuştur. Saussure, yapısalcılığın ve göstergebilimin kurucusu olarak bilinen bilim adamıdır. Saussure’ün geliştirdiği dil-söz ayrımı ile işaret kavramı dilbilimin temel kavramları hâline gelmiştir. İşaret kavramı işaretleyen ve işaretlenen olarak ikiye ayrılır ve Saussure’e göre bu iki kavram arasında keyfi bir ilişki vardır. Dildeki çok anlamlılık da bu keyfi ilişkiden doğmaktadır. Daha da önemlisi, edebi metinlerde işaretleyen veya işaretlenen değil,

işaretin ta kendisi önem kazanmıştır. Saussure'ün dilbilimsel işarete dair ortaya koyduğu bu düşünceler, daha sonra Çek Yapısalcılığının da temel düşüncelerinden birisi olmuştur. Nitekim Çek Yapısalcılığının günlük dil ile şiirsel dil ayrımı büyük ölçüde Saussure'ün düşüncelerine dayanmaktadır. Kısaca gerek ileri sürdüğü görüşler, gerekse geliştirdiği metotlarla Çek Yapısalcılığı, döneminin en önemli dilbilim ve edebiyat teorisi metotlarından biri olmuş; Çek Yapısalcılığı üyelerinin geliştirdiği yöntemler, sadece edebiyat bilimini değil, felsefe ve antropoloji başta olmak üzere beşeri bilimlerin önemli bir bölümünü etkilemiştir.

Çek Yapısalcılığı, Prag Charles Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümünde kurulmuştur. Bölüm Başkanı Vilém Mathesius (1882-1945) ile aynı fakültede çalışan Jan Mukarovsky (1891-1975), Bohuslav Havranék (1893-1978), Bohumil Trnka (1895-1984) ve Jan Rypka(1885-1968) gibi bilim adamları, Alman dilbilimci H. Becker'in verdiği dersleri tartışmak için bir araya gelmişlerdir. Böylece 6 Ekim 1926'da Prag Dilbilim Çevresi doğmuştur (Dolezel 2008: 34).

Çek Yapısalcılığının temsilcileri sadece Çek edebiyat araştırmacılarından ibaret değildir. 1910'lu yıllardan itibaren Rusya'da ortaya çıkan, fakat 1917'deki Bolşevik devriminden sonra Rusya'da rahat çalışma imkânı bulamayan Rus biçimciliğinin temsilcilerinin de Çek Yapısalcılığının ortaya çıkmasında önemli katkıları olmuştur. Nitekim siyasi sebeplerle ülkelerinden Prag'a göç eden Roman Jacobson, Nicolay Trubetskoy, Sergey Karsevsky gibi araştırmacıların Çek Yapısalcılığına katkılarını inkâr etmek mümkün değildir.

Çek Yapısalcılığı, hızlıca büyüyerek Jan Mukarovsky, Petr Gregorovic Bogatryev (1893-1971) gibi kurucu üyeleri dâhil olmak üzere elli kadar bilim adamının bir araya geldiği bir topluluk oldu. 1930'larda Rene Wellek (1903-1995) , Felix Vodicka (1909-1974) , Jiri Veltrusky (1919-1994), Jaroslav (1906-1980) Prusek ve Josef Vachek (1909-1996) gibi genç bilim adamları da topluluktaki yerlerini aldı. Önceleri, düzenli toplantılarda sunulan yazılar teorik dilbilim hakkındaydı, ancak sonra şiirsellik sorunu da tartışmanın eş değerinde önemli bir konusu hâline geldi; etnoloji, antropoloji ve felsefe de bunları izledi.

Topluluğun uluslar arası bilimsel yayınları olan *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* (TCLP) (Prag Dilbilim Okulu Çalışmaları, 1929-1939) adlı sekiz ciltten oluşan eserlerde üyelerin ve ilgili gözlemcilerin İngilizce, Almanca ve

Fransızca yazıları vardı. 1928'de Prag katılımcıları Lahey'deki ilk uluslararası dilbilim kongrelerine Cenevre Dilbilim Okulu bilim adamlarıyla hazırlanarak yeni yapısalcı dilbiliminin prensiplerini vurgulayan bir sunum yaptılar (Dolezel 2008: 35). Bu kurultayda R. Jacobson, N.Trubetskoy ve S. Karsevsky'nin birlikte sundukları *Thésés* (Savlar)'ın, daha sonra geliştirip genişletilerek 1929 yılında bu defa Prag'da düzenlenen I.Uluslararası Slav Filologları Kurultayı'nda tekrar sunulduğu görülmektedir.

Söz konusu kurultayda sunulan tezlerde temelde üç tez üzerinde durulmuştur. Peter V. Zima'nın naklettiğine göre, bu tezlerden birincisi dilin yapısal ve işlevsel problemleriyle ilişkilidir. İkincisi ise İsviçreli Dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün senkronik ve sistematik yaklaşımını tarihsel bir zemine yerleştirme teşebbüsüdür. Son tezde ise ÇekYapısalcıları iletişim dilini şiirsel dilden ayırmaya yönelik düşüncelerini ortaya koymuşlardır (Zima 1999: 38).

Tezlerde ortaya konulan düşünceler bazı açılardan dikkati çekmektedir. Bilhassa ikinci ve üçüncü tez, Çek Yapısalcılarının temelde neyin peşinde olduklarını ortaya koymaktadır. İkinci tezde Saussure'ün diakronik (art zamanlı) inceleme yöntemini bir kenara bırakıp, senkronik inceleme yöntemine yönelmesi üzerinde durulmuştur¹. Burada, daha önceki sosyal bilimlere dair araştırmaların uyguladığı temel yöntem olan art zamanlı inceleme yönetiminin, dil ve edebiyat incelemelerinde de terk edildiği, bunun yerine eş zamanlı (senkronik) inceleme yönteminin ikâme edildiği anlaşılmaktadır (Saussure 1985:97-98). Saussure'ün gerçekleştirdiği bu devrimin, Çek Yapısalcıları tarafından kabul edilmesi ve dil ve edebiyat incelemelerine uyarlanacak bir duruma getirilmiş olması, Çek Yapısalcılarının özellikle edebiyat incelemelerine getirdiği önemli bir katkı olarak kaydedilmelidir.

Üçüncü tez olan iletişim dilini şiirsel dilden ayırmaya yönelik girişimler ise, Çek Yapısalcılarının edebiyat biliminin kuruluşuna ve gelişmesi yönelik en özgün katkılarıdır. Onların bu ayrımlarına çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Çek Yapısalcılığı üyeleri, 1930'larda dilde sadelik yanlıları ve şiirsel dilde yapılan deneyselliği engellemeye çalışanlarla sert bir mücadeleye girdiler. Daha

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz:Edebiyat ve Kuramlar, Fatma Erkman Akerson, İthaki Yay., İstanbul 2010

sonra, Çek Yapısalcılar söz konusu polemikler ile araştırmalarından elde ettikleri ilkeleri içeren *Spisovná Āestina a Jazyková Kultura* (Standart Çekçe ve Dil Kùltürü) adlı eserlerini 1932’de yayımladılar. Hemen ardından çalışma alanlarını genişleten Jakobson, ve Mukarovsky, Çek Őiirinin modern dönemi ile tarihi dönemini incelediler. Buna ilave olarak, Jakobson ve Mukarovsky, yanlarına Havranek’i de alarak *Ottuv Slovník Naučný* (Otto Ansiklopedisi)’nin özel sayısında Çek edebî dilinin tarihine dair kapsamlı makaleler yayımladılar (Dolezel 2008: 34).

1935 yılı Çek Yapısalcılar için önemli bir dönüm noktasıdır. Prag Yapısalcılar, 1935’te *Slovo a Sovesnost* (Kelime ve Sözel Sanatlar) adında bir gazete çıkarmışlardır. Lubomir Dolezel’in belirttiğine göre, Çek Yapısalcılar bu gazetede yazılarında, Slav dilleri ile ilgili çeşitli etimolojik bağlantıları ve kuramsal meseleleri ele alan yazılar yayımlamışlardır (Dolezel 2008: 34). Böylece *Slovo a Sovesnost* gazetesi, modern dilbilimciler ve edebiyat teorisyenleri için önemli bir yayın organı hâline gelmiştir.

Çek Yapısalcılarının arasında önemli bir yere sahip olan Roman Jakobson’un saf Şiire dair düşüncelerinin gelişiminde 1930’lu yılların ayrı bir yeri vardır. Roman Jakobson, bu döneminde Prag’taki Charles Üniversitesinden ayrılmış, derslerine Brno’daki Masaryk Üniversitesinde devam etmiştir. Nitekim Jakobson, *Volné sméry* (30, 1933/1934) dergisinde “Co Je Poesie/ Şiir Nedir” başlıklı bir makale yayımlamıştır. Söz konusu makalede Jakobson, Şiire dair dikkat çekici görüşler ileri sürmüştür. Jakobson, makalesinde Őiirin genel gerçekliğe dair bir metin ya da yazar ruhunun bir belgesi olarak gören anlayışları reddetmiştir (Jakopson 1933: 24). Jakobson’a göre Şiir söyleme (poeticity) bir nesnenin kelime olarak temsil edildiği ya da duygu patlamasının yaşandığı anda değil, kelimenin bizzat kelime olarak hissedildiği anda gerçekleşen bir durumdur. Burada kelimelerin kompozisyonu, anlamı, iç ve dış göndermeleri, değerleri ve ağırlıkları fazla dikkate alınmamalıdır. Çünkü Şiir sel dil kelimelerin göndergesel bağlamında değil, bizzat kendi bağlamında gerçekleşen bir dildir (Zima 2004: 73).

Jakobson’un “Şiir Nedir?” başlıklı makalesinde ortaya koyduğu düşünceler, Rus dilbilimcinin, Şiirde ifadeye yöneldiğini, kelimelerin sesine ağırlık verdiğini, kelimelerin göndergesel boyutunu ikinci plana aldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Jakobson, söz konusu görüşleriyle edebiyat incelemelerine yönelik psikoanalitik

yöntemler ile tematik incelemeleri reddetmiş görünmektedir. Bu bakımdan, Çek Yapısalcıları, yukarıda kısaca ortaya konulan orijinal düşünceleriyle, dil ve edebiyat araştırmalarında yeni bir devrin başlamasına zemin hazırlamışlardır.

Dil ve edebiyat araştırmacılığında Çek Yapısalcılığının nüfuzu arttıkça onlara yapılan eleştirilerin derecesi artmaya başlamıştır. Çek Yapısalcılarını en çok eleştirenler edebiyatta ve edebiyat biliminde gelenekselciliği savunanlar ile Marksist edebiyat eleştirmenleridir. Nitekim, özellikle Marksist eleştirmenler ile Çek Yapısalcıları arasında 1930-1934 yılları arasında pek çok tartışma meydana gelmiştir. Marksistlerle Çek Yapısalcıları arasındaki bu gerilim basitçe ideolojik bir anlaşmazlıktan değil, derin bir estetik ve felsefi algılayış farkından ileri gelmektedir.

Çekoslovakya'nın bağımsız olduğu yıllarda ve Alman işgallerinin ilk zamanlarında çalışmalarını büyük bir titizlikle yürüten Çek Yapısalcılığı üyeleri, 1939 Kasım'ında üniversitelerin kapatılması ve siyasi baskıların artması nedeniyle toplantılarını ve seminerlerini evlerde, apartman dairelerinde yapmışlardır. Bu durum yaklaşık altı yıl kadar devam etmiş ve Çek Yapısalcıları, işgal kalktıktan sonra toplumsal aktivitelerini 1945 Temmuz'unda tekrar sürdürmeye başlamışlardır.

Toplantıların gizli saklı yapıldığı söz konusu dönemde Çek Yapısalcıları pek çok üyesini kaybetmiştir. Söz gelimi Trubetskoy ve Mathesius ölmüş, Jakobson ve Rene Wellek başka ülkelere göç etmiştir. Bunun yanı sıra, Çek yapısalcılarının birkaç üyesi de kaybolmuştur. Ancak ülkede kalan Çek Yapısalcılığı üyeleri savaş sonrasında kendilerini toparlama imkânını bulmuştur. Bu toparlanmanın devamında Çek Yapısalcılığı üyeleri çeşitli üniversitelerde önemli görevlere gelmişlerdir. Savaş döneminde zarar görmüş olan Çekoslovakya'nın barış döneminde Çek Yapısalcıları tekrar verimli biçimde çalışma olanaklarını geri kazanmışlardır.

1946 yılında Mukarovsky Paris'e Slav Araştırma Enstitüsü'ne gitmiştir. Buraya gidiş sebebi Çek Yapısalcılığı ekolünün düşünce biçimini en açık ve özlü biçimde Paris'teki entelektüel çevrelere aktarmak istemesidir. Ancak ne yazık ki Mukarovsky'nin Slav Araştırma Enstitüsü'nde yaptığı dersler yayımlanmamış ve Paris entelektüel çevresini etkileyememiştir (Dolezel 2008: 35).

Mukarovsky 1948'de, *Kapitoly z Āeské Poetiky* (Çek Şairlerinden Seçmeler) adlı eserinin ikinci üç cildini yayımlamıştır. Bunun yanında Vodicka da *Počátky*

Krásne Prózy Novočeské (Çek Sanatsal Metinlerinin Başlangıcı) adlı monografisini baskıya vermiştir. Bundan kısa bir süre sonra, topluluğun bütün faaliyetleri bir anda 13 Aralık 1948 tarihinde sona ermiştir.

Yirmi yıldan fazla bir sürede pek çok etkinlik yapmış, ortaya koydukları yapıtlar ve düşüncelerle, yeni kavramlar ve bakış açısı kazandırmış olan Çek Yapısalcılığının faaliyetlerini sonlandırması dikkat çekicidir. Ancak takipçilerinin çalışmalarıyla, ortaya konan yeni kavramlarla Çek Yapısalcılığı, edindiği özel yeri daima korumuştur.

6. Yöntem

6.1. Araştırma Yöntemleri

Çalışmamıza, kendi araştırma sahamız olan Çek Yapısalcılığıyla ilgili temel kaynaklar tespit edilerek başlanmıştır. Bu aşamada konuyla ilgili olan ve konuyu etkileyen ikincil kaynaklar da tespit edilerek bir bilgi havuzu oluşturulmuştur.

Söz konusu havuz, içerdikleri bilgiler ve çalışmanın kurgusuna göre değerlendirilmiştir. Değerlendirilen bilgiler fişlenerek, çalışmada kullanılmaya hazır hale getirilmiştir.

6.2. İnceleme Yöntemleri

Tezimizin fişleme safhası sırasında belirlenen çalışma bölümleri oluşturulmuştur. Bu bölümlere göre sınıflandırılan fişler, tekrar işlenerek söz konusu bölümlerde değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirme esnasında bilgilerin ve kaynakların güncel tutulması belirli aralıklarla literatür araştırmasına devam edilmiştir. İşbu literatür araştırması için Balıkesir Üniversitesi Kütüphanesi'ne, Ege Üniversitesi Kütüphanesi'ne, YÖK Dokümantasyon Merkezi'ne ve çeşitli elektronik veri tabanlarına başvurulmuştur.

Çalışma planlamasına göre çalışmamız üç bölüme ayrılmıştır. Tezimizin birinci bölümünde Çek Yapısalcılığının temel felsefi ve estetik kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde ifade edeceğimiz üzere, bu kaynaklar çeşitli başlıklar

altında toplanmıştır. Çek Yapısalcılığını felsefi ve estetik yönden etkileyen akım ve filozoflar tek tek ele alınmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise Çek Yapısalcılığını oluşturan isimlere değinilmiştir. Çek Yapısalcılığını oluşturan kişiler ismini zikrettiğimiz kişilerle sınırlı olmamakla birlikte, temel olarak kurucu üyeler ve etkin üyeler incelemeye alınmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde, Çek Yapısalcılarının öne sürdüğü düşünceler ve bu düşüncelerin açıklamasına yer verilmiştir. Çek Yapısalcılığının dilbilim ve edebi eleştiri teorisi üzerine görüşleri değerlendirilmiştir.

Sonuç ve değerlendirme kısmında tezimizde önceki bölümlerde yaptığımız incelemeler, Çek Yapısalcılarının görüşleri ve ortaya attıkları kavramları, bu ekolün haiz olduğu değer bağlamında değerlendirilmiştir.

7.Tanımlar

7.1. Çek Yapısalcılığı Kavramı

Çek Yapısalcılığı ekolü, yirminci yüzyılda ortaya çıkmış en önemli ve etkili edebiyat eleştirisi akımlarındandır. Çek Yapısalcıları, yapısalcılık terimini ilk kullanan düşünürlerdir.

Çek Yapısalcılığı, çeşitli kaynaklarda çeşitli adlarla anılmaktadır. Peter V. Zima, *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi* adlı eserinde “Çek Yapısalcılığı”; Libuse Duskova, *Prag Okulunun Dilbilim Sözlüğü* adlı eserinde, Ayşegül Yüksek *Yapısalcılık ve Bir Uygulama* adlı eserinde, Lubomir Dolezel *Prag Okulunun Yapısalcılığı* adlı makalesinde “Prag Okulu”; Berke Vardar *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi* eserinde ve Mehmet Rifat, *Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları* adlı eserinde bu akım için “Prag Dilbilimi Çevresi”; İsmail Tunalı ise *Estetik* adlı eserinde “Prag Çevresi” terimlerini kullanmıştır. Görüldüğü üzere, Çek Yapısalcıları için farklı terim ve isme yer verilmiştir. Biz de terim birliği oluşturması açısından söz konusu ekolü, tezimizde Çek Yapısalcılığı olarak andık.

8.Çek Yapısalcılığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Çek Yapısalcılığı üzerine yapılmış çalışmalar daha ziyade çeviri mahiyetindedir. Telif makale ve eserler henüz fazla yaygınlaşmamıştır. İlerleyen zamanlarda çeviri metinlerden sonra telif eserlerin de artması beklenmektedir.

8.1.Kitaplar

Türkiye’de Çek Yapısalcılığı akımı ile ilgili doğrudan doğruya bir kitap bulunmamaktadır. Ancak belirli kitaplarda Çek Yapısalcılığı ile ilgili çok değerli bilgiler mevcuttur. Burada, bu alanda çalışacak olanlara kaynak olabileceğini düşündüğümüz eserlerden bazılarından söz edeceğiz:

Peter V. Zima, Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi, Ankara 2004, Hece Yayınları (Çev. Prof. Dr. Mustafa Özsarı)

Çek asıllı Avusturyalı edebiyat araştırmacısı Peter V. Zima, pek çok edebiyat eleştirisi akımıyla ilgili sahip olduğu bilgileri ismini verdiğimiz eser aracılığıyla okurlara tanıtmaktadır. Bu kitapta, bildiğimiz geleneksel edebiyat eleştirisi yöntemleri bir kenara bırakılmış; modern edebiyat eleştirisi akımları, dayandıkları felsefi temellerle birlikte ele alınmıştır.

Mehmet Rifat, Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları, İstanbul 1983, Yazko Yay.

Mehmet Rifat, çevirilerden oluşturduğu bu eserinde pek çok edebiyat eleştirisi akımına yer vermiştir. Söz konusu akımlar üzerine öncelikle giriş gözlemleri içeren bölümler sunmuş ardından da temsilcilerinin yazılarından ve makalelerinden bölümlere yer vermiştir.

Ayşegül Yüksek, Yapısalcılık ve Bir Uygulama M. Cevdet Anday Tiyatrosu, Ankara 1995, Gündoğan Yay.

Ayşegül Yüksek, söz konusu kitabına, yapısalcılık ile ilgili bilgi vererek başlamıştır. Bu bilgiler ışığında çeşitli akımlara değinmiş, bu akımların ortaya koyduğu fikirlere yer vermiştir. Sonrasında yer verdiği bilgileri, M. Cevdet Anday’ın tiyatro eserlerine tatbik etmiştir.

Libuse Duskova, Dictionary of The Prague School of Linguistics, Amsterdam 2003, John Benjamins Publishing Company

Libuse Duskova'nın editörlüğünü üstlendiği bu eserde öncelikle Çek Yapısalcılarının tarihine ve ortaya attıkları görüşlere yer verilmiştir. Çek Yapısalcılarının edebiyat eleştirisi, sesbilim ve dilbilim ile ilgili görüşlerine değinildikten sonra Çek Yapısalcılarının kullandıkları ve keşfettikleri kavramların sözlüğüyle eser tamamlanmıştır.

Ondrej Sladek, Prag Ekolü'nün Yapısalcıl Poetikası ve Geçirdiği Dönüşüm, İstanbul 2014, Dergâh Yayınları (Çev. Bahar Dervişcemaloğlu)

Ondrej Sladek, eserinde, Çek Yapısalcılığının anlayışından kısaca bahsettikten sonra Çek Yapısalcılarının önemli düşünürlerini tanıtmıştır. Çek Yapısalcılığının tarihi bağlamını da açıkladıktan sonra, tezimizin sınırlığını aşmakta olan 1948 sonrasındaki kimi Çek Yapısalcılarının yurt dışı sürgünlüğü dönemine ışık tutmuştur. Söz konusu eser, Çek Yapısalcılığının özgün düşüncelerini ve bu özgün düşüncelerin başkalaşım süreçlerini anlatan önemli bir eserdir.

8.2. Tezler

Türkiye'de bulunan üniversitelerde Çek Yapısalcılığı, dilbilim, yapısalcılık konularıyla ilgili fazla çalışma yapılmamıştır. Yüksek Öğretim Kurumu'nun Tez Tarama sayfasından adı geçen konularla ilgili bir araştırma yapıldığında Türk Dili ve Edebiyatı alanında 2, Sosyoloji alanında 1, Felsefe alanında 1, Batı Dilleri ve Edebiyatları alanında 1 çalışma görülmektedir (tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp). Aşağıda konuyla ilgili çalışılmış ve kaynak kabul edilebilecek bazı tezleri vereceğiz.

8.2.1. Doktora Tezleri

M. Özlem Parer, **Rus Biçimciliğinde Viktor Borisovich Shklovsky**, Ankara 2001, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

8.2.2. Yüksek Lisans Tezleri

Gökhan Tırtıl, **Yapısal Dilbilim Açısından Kuram- Dil Bağlamı**, İstanbul 1991, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Savaş Kılıç, *Saussure Dilbiliminin Felsefi Kaynakları Üstüne Bir Araştırma*, İstanbul 2002, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emine Kuş, *Rus Biçimciliği Üzerine Bir Araştırma*, İzmir 2005, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Emine Kotlu, *Yapısalcı ve Post-Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil)*, Aydın 2007, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

8.3.Makaleler

Ülkemizde edebiyat eleştirisine dair yazıların süreç içerisinde artması beklenmektedir. Çeşitli akımlara dair eserlerin bulunmasına rağmen Çek Yapısalcılığı ihmal edilmiş bir akım olarak kabul edilebilir. Çek Yapısalcılığı üzerine telif makaleler oldukça az olup bu alanda daha ziyade çeviri makaleler bulunmaktadır. Bu yüzden bu alanda çalışacak olan bilim adamlarının yurt dışında yazılmış makaleleri takip etmesi zorunluluk hâlini almıştır. Kaynak olabilmesi açısından yazılmış bazı telif ve tercüme makalelerin künyesini aşağıda vereceğiz.

BROWN, Clifford (1967), Leibniz and Aesthetic, Philosophy and Phenomenological Research, Vol.20, No.1

ČERMAK, Frantisek. (1995), "Prague School of Linguistics Today", Prag, **Linguistica Pragensia**

DOLEZEL, Lubomir. (2008), "Structuralism of The Prague School", **Cambridge History of Literary Criticism**, Vol.8

DETHIER, Hubert (1985), "The Critique of The Aesthetic Reason, From The Point of View of J. Mukarovsky", **Philosophica Journal**

JACOBSON, Roman (1960), "Closing Statement: Linguistics and Poetics", **Style in Language**

MUKAROVSKY, Jan (1980), "Şiirsel Adlandırma ve Dilin Estetik İşlevi", **Yazko Çeviri Dergisi**, S.6

ÖZSARI, Mustafa. (2006), “Edebi Dilin Boyutları”, **Türk Dili Dergisi**, S.650

ÖZSARI, Mustafa. (2013), “Yapısalcısı Jan Mukarovski’nin Standart Dil ile Şiirsel Dil Ayrımı Üzerine Bazı Dikkatler”, **Akademik Kaynak Dergisi**, S.2

RİFAT, Mehmet. (1980), “Prag Dilbilim Çevresi”, **Yazko Çeviri Dergisi**, S.6

SLADEK, Ondşej. (2006), “Types of the Worlds: On Relations Between Prague School and the Theory of Fictional Worlds”, **Style**, V.40, N.3

TRUBETSKOY, Nicolai. (1999), “Sesbilgisi ve Sesbilim”, Yirminci Yüzyıl Dilbilimi, İstanbul, **Multilingual Yayıncılık**

BİRİNCİ BÖLÜM

1.Çek Yapısalcılığının Felsefi ve Estetik Kaynakları

Çek Yapısalcıları, kuramsal kavramlarını ve dille ilgili prensiplerini geliştirirken pek çok kaynaktan faydalanmıştır. Şunu unutmamak gerekir ki, Çek Yapısalcılığı, tek bir felsefi düşüncenin doğal sonucu değil; pek çok farklı düşünceyi ve düşünce iklimini barındıran karmaşık bir yapı olarak görülmelidir.

Her şeyden önce, birbirine zıt gibi görülen Kant'ın ve Hegel'in felsefe anlayışlarını içeren düşünsel akımlar ve bu düşünsel akımların birbiriyle olan çelişkileri Çek Yapısalcılığının düşünsel zeminine büyük bir dinamizm sağlamıştır. Tezatlık oluşturmalarına karşın, söz konusu düşünceler arasında uyumlu bir bütünlük gözlenmektedir. Kimi zaman birbirine karşıt bir görüntü veren bu bakış açıları, birbirinden ayrı parçalar hâlinde anlamlı bir şekilde bir dağılım göstermektedir. O yüzden, Çek Yapısalcılığını irdelerken bütüne bakıldığı gibi, parçaların da aynı özenle irdelenmesi gerekmektedir.

Giriş bölümünde Çek Yapısalcılarının, sadelik yanlılarına karşı Çek avangart şairleriyle omuz omuza verdiği değinmiştik. Bu bölümde bahsettiğimiz düşünceleri Prag Dilbilim Çevresi üyelerinin takip ettiği felsefi görüşleri de ekleyerek, bu felsefi düşüncelerin Çek Yapısalcılığına olan katkılarının üzerinde durmaya çalışacağız.

Çek asıllı Avusturyalı Karşılaştırmalı Araştırmacısı Peter V. Zima'nın *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi* adlı eserinde belirttiğine göre Çek Yapısalcılığı'nın felsefi ve estetik kaynakları 5 maddede toplanmıştır. Bunlar;

1. Kant'ın estetik özerklik düşüncesi
2. Hegelci diyalektik ve tarihsel bilinç anlayışı
3. Edmund Husserl'in fenomenolojisi
4. Emile Durkheim'in sosyolojik anlayışı
5. Avrupa avangart sanat anlayışı ve fütürizm.

Görüldüğü Immanuel Kant, Friedrich Hegel ve Emile Durkheim gibi aydınlanma devri filozofları ile modern düşünce dünyasının biçimlenmesinde önemli

yeri olan Edmund Husserl gibi filozoflar, Çek Yapısalcılığının felsefi ve estetik zeminine katkıda bulunmuşlardır.

1.1.Kant'ın Estetik Anlayışı ve Estetik Özerklik (aesthetic autonomy) Düşüncesi

Kant, eleştirel felsefenin babası olarak kabul edilir. Doğu Prusya'nın Königsberg (Kaliningrad) kasabasında doğdu. Hep burada yaşadı. On bir çocuklu ailenin dördüncü çocuğuydu. Collegium Federicianum'daki öğreniminden sonra,1740'ta, üniversiteye girdi. Burada Newton fiziğini ve Christian Wolff'un (1679-1754) öğrencilerinden Leibniz üzerine dersler aldı.1746'da babasının ölümü üzerine para kazanmak için üniversite eğitimi sırasında birkaç yıl öğrencilere özel dersler verdi. 1755 tarihinde doçent derecesi aldıktan sonra üniversitede çeşitli sosyal bilimler alanlarında dersler vermeye başladı. Kant başlangıçta fizik ve astronomi alanında yazılar yazdı. 1755 yılında "Evrensel Doğal Tarih ve Cennetlerin Teorisi" adlı eserini yazdı. 1770 yılında Königsberg'de mantık ve metafizik kürsüsüne atandı. 1770'den sonra Hume ve Rousseau etkisiyle eleştirel felsefesini geliştirdi. 12 Şubat 1804'de Königsberg'te öldü (Trousson1993-94: 420).

Kant'ın eserleri şunlardır:

- 1) Saf Aklın Eleştirisi- 1781
- 2) Gelecekte Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena- 1783
- 3) Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi- 1785
- 4) Pratik Aklın Eleştirisi- 1788
- 5) Yargı Gücünün Eleştirisi- 1790
- 6) Salt Aklın Sınırları İçinde Din- 1793

7) Ahlâk Metafiziği- 1797(Trousseau1993-94:420-421)

Kant'ın estetik kavrayışını anlamaya çalışmadan önce genel olarak felsefi bakış açısına bakmak daha sağlıklı olacaktır.

René Descartes (1596-1650) ile başlayan töz kavramı, akli temele alarak varlığın kanıtına erişen bir düşünceyi içermekteydi. “Cogito ergo sum” yani “Düşünüyorum o halde varım.” sonucuna ulaşan Descartes, akli özneleştirip onun varlığını hem garanti altına almış hem de meşrulaştırmıştır.

Descartes'ı takip eden Gottfried Leibniz (1646- 1716) de töz kavramından yola çıkarak “monad” adını verdiği “edim”lerin ruhani özü diyebileceğimiz kavramı öne sürmüştür. Leibniz'in bu görüşleri devirde büyük bir etki uyandırmıştır. Christian Wolff'un da düşüncelerini bu yönde kurması, daha sonra bu bilgilerin Kant'a kadar ulaşmasını sağlamıştır. Unutmamak gerekir ki modern estetik üzerine yazı yazan araştırmacılar sıklıkla bunun tarihinin başlangıcını ya Alexander Gottlieb Baumgarten'a (1714-1762) ya da Kant'a atfetmektedirler. Bu iki düşünür de Leibniz'in tezlerinin ağır etkisi altındadırlar (Brown 1967:76).

Ne var ki, Kant, her ne kadar Descartes'ın düşüncesine bu denli aşına olsa da ona karşı çıkmayı da ihmal etmemiştir. Descartes'la başlayan düşünme yollu varlık kanıtı, Kant'ın kaleme aldığı “*Kopernik Devrimi*”nde idealist bir rüya olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Kant, bilinci bir varlık yani kalıcı özne değil, sadece mantıksal bir özne olup gerçeklere refakat eden bir eşlikçi durumunda görmektedir. Kopernik Devrimi'nde bu konuya değinen Kant, “*Anlama yetisi (a priori) yasalarını doğadan almaz, onları doğaya buyurur.*” ve “*Bilgilerimizin nesnelere değil de nesnelere bilgilerimize uyduğunu düşünsek nasıl olur?*” (Kant 2000: 72) cümleleriyle düşüncelerinin özünü yansıtmaktadır. Böylece Kant, düşüncelerinin ve eleştirel yaklaşımının temelini aklın varlığını sabitlemek değil, yetilerinin sınırlarını belirlemek üzerine kurmuştur.

Kant, temel felsefi düzenini ortaya koymak adına eleştircilik prensibini benimsemiştir. Eleştirci girişimin çıkış noktasını ikili aşamada sunmak mümkündür: akıl, ürünlerinin bir bölümünde bilimin yolunu takip etmiştir. Öte yandan metafizik; tezlerin çarpıştığı, birbirini çürüttüğü bir savaş sahasına benzetilmektedir

(Trousson1994:420). O halde bu tip bir bilgiden vazgeçilemez, çünkü bu sorular-
dünyanın bir başlangıcı var mıdır sorusu örneğindeki gibi- akıl tarafından ortaya
atılmaktadır.

Deneyin sınırlarını aşan bilgileri oluşturma konusundaki çabaların
sınanacağı gerçek yargılama, aklın güçlerinin sınırlarının belirlenmesiyle
yapılacaktır. Aklın bu tür bir özeleştirisi, yasallığı kabul edilecek olan bazı istekleri
ile yanltıcı ve temelsiz nitelenecek istekleri arasında bir ayırım çizgisi çizme aracı
taşıyacaktır.

Öyleyse, eleştiricilik metafiziğin eleştirisi ile başlamaktadır: önce metafizik
soruların zorunlu olarak nasıl üretildiğinin bilinmesi, ardından da nesnelere
konusunda aklın bilgi yargılarını dile getirme hakkının belirlenmesi söz konusu
olacaktır. Çelişmezlik ve özdeşlik prensiplerini baskın biçimde kullanan Kant, Saf
Aklın Eleştirisi eseriyle birlikte Kant eklemeleriyle birlikte akılcılık diye
adlandırılacak bir kuram oluşturur. Bilimsel akılcılık ve metafizik akılcılık
birbirinden dikkatli biçimde ayrılmalıdır.

Bilimsel akılcılık, metafizik ussallıktan uzak dursa da metafizik akılcılık,
bilimsel ussallığın yöntemlerini kullanmaya devam eder. Bu yöntemlerin kullanımını
da *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde ortaya konmuştur.

Saf aklın eleştirisiyle güvence altına alınan doğa yasaları sistemi ile pratik
aklın temellendirdiği özgürlük aracılığıyla yasa koyma ve mevcut yasalar arasındaki
uyum sorunu da Kant'ın üçüncü eleştirisi olan Yargı Gücünün Eleştirisi eserinin
merkezinde yer alır. Bu eleştiri, başlı başına bir alan oluşturmasa da ilk iki
eleştirideki uyumun sağlanacağı ve amaçlılık kavramının kullanımının sınırları ve
çıkış noktasının incelenmesi konusunu içermektedir.(Trousson1994:420)

Kant estetiğine ilişkin genel bir nitelemede bulunmak gerekirse, onun bir
“beğeni eleştirisi” olduğu söylenebilir. “Olgu”dan hareket eden bir düşünür olan
Kant, “güzel”de de yine olgunun kendisinden yola çıkmakta ve onun, bizim bilgi
yetilerimiz bakımından nasıl mümkün olduğunu soruşturmaktadır (Altuğ 1989: 13).

Taylan Altuğ'un Kant'ın Estetiği isimli eserinde işaret ettiği üzere “*Bir
nesnenin ya da bir sistemin varlığı ancak onların tasarısı veya bir amaç oldukları*

düşünülerek anlaşılabilir. Sonrasında bu nesnelere amaçlılığın karakterlerini sergilerler.” (Altuğ 1989: 34) Doğa, bilişsel varlıklar kümesidir; anlama yetisi ve akıl yetisinin yargı gücü ile uyumu sonrasında anlaşılabilir. Öte yandan bir de hayal gücü kavramından bahsetmek gerekmektedir. Hayal gücü, entelektüel bir köken olarak, farklı bilişsel kategorileri yeniden düzenleyen, harmanlayıp yeni bir uyum ortaya çıkaran yetenek olarak görünmektedir.

Nesneleri duygu yönünden görebilmekle, yargı gücü, her mantıklı varlık için bilişsel ve kavram veya form olarak düşünmemiz gereken genel olarak “deneyim”den ve her ahlaki varlık için genel olarak deneyim’den ayırt edilmiş bir deneyim alanını bize sunmaktadır. Böylece önümüze, kendinden başka bir şeye indirgenemez olan, öz hâlinde de diyebileceğimiz, estetik duygunun biricikliğinde gerçek anlamını bulan; insaniliği içerisindeki insan deneyimi alanı açılmış olur (Taylan 1989: 39).

Kant, “Güzelin Analitiği”nde bu deneyimi bağımsız ve indirgenemez bir durum olarak konumlandırmaktadır. Kant’a göre “güzel”in alanı olan sanat, kendi içsel amacına ve kendi başına var olma hakkına sahiptir. Anthony C. Genova’nın *Kant’ın Güzellik Yargılarının Transendental Çıkarımı* adlı makalesinde belirttiği üzere “Güzel’in ve sanatın var oluşu, teorik ya da pratik bir amaçla asla birleşmez. Sanat eserinin konusunu siyasal ve öğretici konulara çekmeye çalışan Gottsched gibi bazı Aydınlanma Çağı filozoflarının görüşlerini de kabul etmez” (Genova 1972: 467). Çünkü güzel’in ve sanatın amacı, bizzat kendileridir.

Estetik duygu, hayal gücünün bağlayıp birleştirdiği tasarımların harmanlanması niteliğindedir. Bu harmanlamanın sonunda oluşan tasarımların özne merkezli olması, öznenin algısına bağlı olduğuna göre güzel, somut, kişisel ve biricik olması gerekmektedir.

Güzelliğin yargısı öznenin algısı ve kavrayışı olduğuna göre, bu yargıya varılmasını sağlayacak olan kıstaslar hoşlanma ve hoşlanmama kıstasları olmalıdır. Kant’a göre hoşlanma duygusu “Nesnede hiçbir şeyi belirtmez; öznenin kendisinden ve tasarımın kendisini etkileme biçiminden edindiği bir duygudur bu.” şeklinde açıklanmalıdır. O halde belli oluyor ki güzellik fenomen olarak kurulan nesneden

değil, nesneyi algılama biçiminden edindiğimiz bir duyguya bağlıdır (Altuğ 1989: 41).

Doğa, donandığı a prioriler vasıtasıyla bilgisel amaçlılığı işaret etmektedir. Ancak estetik nesneyi karakterize eden formal amaçlılığı Kant, “amaçsız amaçlılık” olarak adlandırır. Aynı zamanda sanat eserinin özsel karakteristiğini de veren bu paradoksal nitelemenin formülasyonu da şudur: “*Güzel, nesnede amaç tasarımıyla bağımsız olarak algılandığı ölçüde, nesnedeki amaçlılık formu’dur.*” (Altuğ 1989: 73) Öyleyse güzel/sanat, kendiliğinden güzellik ögesine sahipse ve var olmak için herhangi bir amaç taşıyorsa burada herhangi bir bilgi içeriğine rastlamamız imkânsızdır. Çünkü Kant, kanun olmadan kanuna uygunluğu, birlik kuralları olmadan bir birliği, kesin bir amaç olmadan amaçlılığı ve deneyimin estetik hükmüyle sonuçlanan hükmü düşünmekteydi (Genova 1972: 465). Daha da kısa söylemek gerekirse sanattan kavramsal bilgi çıkarılamazdı.

Genel olarak Kant’ın güzel’e ilişkin düşüncelerini şöyle ifade etmek de mümkündür:

1. Beğeni, bir nesneyi veya o nesneyi tasarlama tarzını, herhangi bir ilgiden bağımsız olarak hoşlanma veya hoşlanmama ile yargılama yetisidir. Bu tür bir hoşlanmanın nesnesine de güzel denir.
2. Güzel, kavramsız bir biçimde tümel olarak hoş giden şeydir.
3. Güzel, bir amaç tasarımıyla bağımsız olarak nesnede algılandığı ölçüde, bir nesnedeki amaçlılık formu’dur.
4. Güzel, kavram olmaksızın bir zevkin nesnesi olarak bilinen şeydir.

Görüldüğü üzere Kant’ın işaret ettiği güzellik kavramı herhangi bir zihinsel faaliyetle açıklanamamaktadır. Açıklanamadığı için de akli kategorilerin dışında tutulması gerekmektedir. Güzellik, eğer sadece estetik duygulanmayı tetikliyorsa, kendine has bir alan yaratır: estetik özerklik.

Estetik özerklik kavramını bunun için kullanan Kant, güzelliğin nesnel boyutlarının olmayışı nedeniyle onu kavramsallığın dışına itmektir. Yani güzel olan bir şey, kendi doğası gereği güzel olduğuna göre, güzelde nesnel gerçeklikler

aramanın da anlamı olmayacaktır. O halde sanatsal ve estetik faaliyetler, estetik özerklik çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Kant, dünya felsefe tarihinin en önemli isimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'ın estetik üzerine düşünceleri pek çok sanatçıyı, eleştirmeni sanat felsefecisini doğrudan etkilemiştir. Kant'ın güzel ve güzellik üzerine düşüncelerinde temel noktayı kategori dışılık oluşturmaktadır. Bu düşünceden hareketle, Kant güzeli ve güzelliği insan bilinci içinde ancak nesnel sınırların dışında olarak tanımlanmıştır. Güzelliğin bilişsel karşılığının olmaması, güzeli zihinsel faaliyetler içinde bir özerkliğe ulaştırmıştır. Kant, buna da estetik özerklik adını vermiştir. Estetik özerklikte herhangi bir amaç bulunmamaktadır. Amacın kendisi de söz konusu amaçsızlıktır.

1.2.Hegeli Diyalektik ve Tarihsel Bilinç Anlayışı

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), felsefe tarihinin en önemli filozoflarındanıdır. Hegel'in öne sürdüğü düşünceler, kendisini destekleyen Francis Bradley (1846-1924), Max Stirner (1806-1856), Jean Paul Sartre (1905-1980), Karl Marx (1818-1883) gibi filozofların yanı sıra, kendisine karşı çıkan Søren Kierkegaard (1813-1855), Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900), Arthur Schopenhauer (1788-1860), Martin Heidegger (1889-1976), Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854) gibi filozoflar, Hegel'in önemini ve felsefeye olan etkisini daha da açık hale getirmiştir.

Hegel 27 Ağustos 1770 tarihinde Stuttgart şehrinde doğmuştur. Memur bir ailenin çocuğu olan Hegel, üniversitede Tübingen'de ilahiyat bölümünü bitirmiştir. Sonrasında çeşitli şehirlerde felsefe öğretmenliği yaptıktan sonra da akademik camiaya geri dönmüştür. 1820'den ölümüne kadar da Berlin Üniversitesi'nde estetik üzerine dersler vermiştir (Flaccus 2011:100). Hegel'in şahsiyetine dair pek fazla bir kanı bulunmamakla birlikte genelde huzursuz, sıkıcı, sıradan ve hissizlik derecesinde soğukkanlı olduğu bilinmektedir (Flaccus 2011:100). 1831 yılında da kolera hastalığından vefat etmiştir.

Hegel, yazdığı *Tinin Görüngübilimi*, *Tarih Felsefesi*, *Doğa Felsefesi*, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* gibi eserlerle oldukça üretken bir filozoftur. Bu eserlerde felsefede pek çok kavramı yeniden tanımlama ve yeni kavramlar oluşturma yolunda

ilerlemiştir. Söz konusu bölümümüzde biz de Hegel'in düşünce dünyasına değil, Çek Yapısalcılığı'nı etkileyen diyalektik tarih anlayışını inceleyeceğiz.

Soracağımız ilk soru şudur: Diyalektik nedir? Diyalektik, gerçekliği ve onun çelişmelerini incelemeye yarayan ve bu çelişmeleri aşmayı sağlayan yolları aramayı öngören akıl yürütme yöntemi, bir diğer adıyla eytişimdir. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi* adlı eserinde diyalektik kavramını tanımlarken “*Doğayı, toplumu ve düşünceyi karşıtlıklarının çatışması ve aşılmasıyla durmaksızın devindiren ve geliştiren süreçtir.*” (Hançerlioğlu 1993: 120) ifadelerini kullanmaktadır. Söz konusu kavram, bilindiği üzere ilk kez bir Antik Çağ düşünürü Herakleitos tarafından günümüzdeki anlamına çok yakın bir şekilde kullanılmıştır (Hançerlioğlu 1993: 121). Herakleitos, diyalektiğin temel unsurları olan “tez, antitez, sentez” kısımlarına çok değinmemekle birlikte, bir kavramın ya da bir olgunun gelişiminin içerdiği zıtlıklar ve bu zıtlıkların birbiriyle ilişkisine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Hegel'i değerli kılan en önemli düşünce zemini, tarih incelemesinde de belirli bir felsefe ve mantık metodolojisine dayanmasıydı. Hegel, felsefi çıkarımlarında diyalektik esasını benimsemiş ve bunu kendine bir düşünce biçimi haline getirmişti.

Hegel'in diyalektik adını verdiği bu yöntemde düşünme soyut ve tümel bir kavramla başlamaktadır. Bu ilk aşama tezdır. Daha sonra tez, bir nevi çelişkiye yol açar. Bu çelişkiye antitez adı verilir. Birbirine çelişik iki fikirden üçüncü bir kavram çıkar. Çelişik iki fikrin bir nevi uzlaşısından doğan bu fikre de sentez adı verilir (Cevizci 1997: 322).

Tarihi diyalektik bakış; tez, antitez ve sentez düşüncesinin tarihe uygulanması anlamına gelmektedir. Bunu gerçekleştirmek için tarihi olgulara bakmanın temel yolu onları bir nesne ve akışı devam eden bir bütünlük olarak ele almaktır. Nitekim Hegel de aynen böyle yaparak tez, antitez ve sentez üçlüsünü tarihe uyarlamıştır.²

Afşar Timuçin de *Felsefeye Giriş* adlı eserinde bu konuya değinerek “*Hegel aralıksız dönüşen bir evren fikri geliştirir, bu gelişim diyalektik bir gelişimdir ve varlığın tüm katlarında ya da alanlarında sav, karşısav ve bileşimden oluşan üçlü bir dönüşüm şemasını izler.*”(Timuçin 2010: 148) ifadesine yer vermektedir.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: J.O. Wisdom, Hegel's Dialectic in Historical Philosophy, Philosophy, Vol.15, No.59, 1940

Bu şekilde işaret edildiği gibi tarihin belirli amaçları vardır. Kendini diyalektik yolla geliştiren, düzenli bir akış halindeki tarihin temel amaçlarından biri bütün tikelleri kendi içerisinde eriterek bir genele ulaştırmaktır (Bayar 2004: 246). Bu bakış açısı Nietzsche ve Foucault tarafından sert eleştirilere tutulmuştur.

Tarihin bir diğer ve asıl amacı özgürleşmektir. Genel ve mutlak hâlini alması, özgürleşmek içindir. Çünkü Hegel'in bakış açısında tin, mutlaklaşma yoluna girdiyse bunun tek sebebi özgürleşmektir (Bayar 2004: 246).

Hegel'in tarihi diyalektik üzerine görüşlerinin sanata tatbik edilişi, kendini Estetik adlı eserinde göstermektedir. Hegel, Estetik adlı eserinin başında "*İnsanın hedefi, tabiatının kanunu durmadan gelişmek, durmadan sonsuzluğa yürümektir.*"(Hegel 1936: 5) ifadesine yer vermektedir. Bu ifadeden hareketle Hegel, sanatı insan ruhunun gelişmesi adına bir aşama olarak görmektedir. Ona göre sanat, ruhun madde üzerinde şekil bulmasıdır (Hegel 1936:6). Bir diğer deyişle, sanat, madde olarak şekillenmiş ruhun ta kendisidir. Hegel'in bu düşüncesinde Friedrich Schiller'in (1759-1802) derin bir etkisi bulunmaktadır. (Flaccus 2011: 105)

Hegel, sanatı temelde beşe ayırmaktadır: Mimari, heykeltıraşlık, resim, müzik ve şiir (Hegel 1936: 15). Hegel, bu sanatlara sırasıyla değinerek mimariden şiire kadar açıklama yapmıştır. Bu açıklama sonunda da sanatın birinci sanat olan mimariden son sanat olan şiire maddeyi azaltarak ruhaniye doğru ilerlediğini işaret etmiştir.

Mimarın taşı, heykeltıraşın mermeri ya da tuncu, ressamın renkleri, müzisyenin sesleri kullanarak ortaya koyduğu sanat, şairin elinde hayallerin işlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Hegel'e göre müzik maddi malzemenin az olması diğer sanatlara üstün olsa da hayalleri ve düşünceleri tam olarak yansıtamamaktadır. Öte yandan sözün düşünceleri ve hayalleri tam olarak ifade etmesi nedeniyle en eksiksiz sanat dalı şiirdir.

Söz konusu yönlerden bakacak olursak, sanat dahi kendi içinde bir tekâmül içermektedir. Bu da sanatın çeşitli yönleriyle devinimsel olduğunu göstermektedir. Sanat bir diyalektiğe, bu diyalektik vasıtasıyla da gelişmeye açık bir tavır göstermektedir.

Aslına bakarsak, Hegel'in estetik üzerine görüşlerini üç noktada toplamak mümkündür:

1) Sanat, insan ruhunun maddeleşmiş halidir. Sanat, insan aklının en üst düzeyde faaliyeti olarak kabul edilebilir. Hegel'in dikkatle incelediği Shakespeare'in

Kral Lear adlı oyunda da bu görülmektedir. Kral Lear oyununda merak unsuru arttırılarak kullanılmıştır (Flaccus 2011: 107). Bu oyunda trajedi, tutku ve duyguyla desteklenmektedir. Kral Lear'ın üzerinden gelişim ve değişim temalarına geçiş yapılır. Söz konusu temaların, insan ruhundan kaynaklanıp, sahne performansına dönüştüğünü görürüz.

2) Hegel için tikel olanla evrensel olanın harmanlanması estetik ilgiyi oluşturmaktadır (Flaccus 2011: 111). Hegel'in, bu ifadeyle kastı edebiyata uygulandığında bir romandaki karakterin belirli bir oranda tip özelliği göstermesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Özelinde karakter niteliği taşıyan ancak sergilediği davranışlarla da tip kategorisine uyabilecek kahramanlar, okurda estetik ilgiyi uyandırmaktadır.

3) Bir sanat eseri somut şekilde anlamlı olmalıdır. Sanat, insanın hayatını daha değerli, geniş ve anlamlı kılmaktadır. Somut bir işleyiş ideallığı ve daha geniş konuların belirgin duygusunu verir (Flaccus 2011: 112). Bu bağlamda sanat, Mısır piramitleri gibi sembolik nesnelere değil; Yunan heykelleri gibi, Verlaine'in dizeleri gibi anlaşılır biçimde olmalıdır. Söz konusu sanat eserinin görünümü ve içeriği birbirine uyduğunda ortaya uyumlu bütünlük çıkacaktır.

Sonuç olarak Hegel, tarihsel bilinç görüşüyle, insanlığa dair bir kronoloji öngörmüştür. Devinimsel, canlı olan diyalektik süreci, insanoğlunun değişim sürecini ayakta tutmaktadır. Diyalektik sürecinin getirdiği canlılık, etkisini sanat üzerinde de göstermektedir. Bu diyalektik süreç içerisinde sanat maddeden ruhaniye doğru ilerlemektedir.

1.3 Edmund Husserl'in Fenomenolojisi

Fenomenoloji (görüngübilim) Eski Yunanca'da "görünüş" anlamına gelen *phainomenon* sözcüğü ile bilim anlamına gelen *logos* sözcüğünden türetilmiş felsefe terimidir (Güçlü 2003: 611). Farklı bir çözümleme ve indirgeme yöntemi kullanarak bilince ve bilinç yaşantısına dair özlerin yani fenomenlerin bilgilerine ulaşmayı amaçlayan, temeli Edmund Husserl tarafından atılmış felsefe anlayışıdır.

Felsefe tarihinde görüngübilim terimi ilk kez Alman düşünür J.H. Lambert (1728- 1777) tarafından kullanılmıştır. Söz konusu terim her ne kadar Kant ve Hegel tarafından kullanılmış olsa da kullanımlar arasında farklar bulunmaktadır. Kant, tasarımlar arasındaki ilişkiler üstüne inceleme anlamında kullanırken, Hegel için fenomenolojinin anlamı Tinin Görüngübilimi yapıtından anlaşıldığı kadarıyla,

bilincin diyalektik gelişimi içinde geçtiği evrelerin metafizik bakımdan açıklığa kavuşturulmasıdır (Güçlü 2003:611).

Öte yandan, fenomenoloji bir psikolojik inceleme midir, mantıksal bir inceleme midir, yoksa ikisinden de tamamen bağımsız mıdır? Çeşitli çok anlamlılıklara rağmen, mantıksal incelemelerin genel eğilimi, fenomenolojinin bir psikolojik inceleme biçimi olduğudur (Russell 2010: 130). Husserl, fenomenolojiyi, düşünmenin deneysel edimlerini incelemenin psikolojiye, anlamlar arasındaki mantıksal ilişkileri yöneten yasaları incelemenin mantığa ve bu iki alan arasındaki gizemli bağlantıyı incelemenin fenomenolojiye ait olduğunu kabul etmiştir (Russell 2010: 131). Bu bakımdan Husserl, fenomenolojiyi bütün bilimlerin *a priori* (deney öncesi bilgi) temellerini inceleyen bilim olarak ele alır; dolayısıyla da fenomenoloji *philosophia prima*, yani ilk felsefe adını alır. Emel Koç da “*Fenomenoloji Bilim Midir?*” adlı makalesinde “*Fenomenoloji kritik bir öz bilimidir. Fenomenolojinin göz önünde bulundurduğu fenomenler, öz fenomenleridir. Öz fenomenleri real bir karaktere sahip değildir. Bu fenomenler kritik bir tavra, yani naif ve doğal olmayan refleksiyonlu bir tavra ihtiyaç gösterirler, bu fenomenolojik bir tavidir.*” (Koç 1993: 75) ifadesini kullanmaktadır

René Descartes (1596- 1650), düşünce yolu varlık tanımını ontolojik kanıt yoluyla yapmış ve “*cogito ergo sum*” (Düşünüyorum, o halde varım.) sonucuna ulaşmıştı. Descartes’la başlayan bu düşünme temelli varlık kanıtı önce Kant için “idealist bir rüya” adını almıştır.³ Çünkü Kant, bilinci bir varlık yani kalıcı özne, sadece mantıksal bir özne olup gerçeklere eşlik eden bir refakatçi olarak düşünüyordu. Husserl ise, Descartes’ın “*ego cogito*” (Düşünüyorum.) fikrini öznel alana taşıyarak *ego cogito cogitatum* (Bir şeyi düşünüyorum.) cümlesiyle düşünen özne ve nesne arasında bir bağ kurarak fenomenolojiyi aradığı sağlam bilgi temeline oturtmuştur. Aranılan bu temele ulaşmaktaki fenomenolojinin birincil amacı, bilinen eski metafiziği aradan çıkararak somut gerçekliklere yönelmek olmalıdır. Böylece felsefeye yeni bir başlangıç yapılabilecektir.

Husserl’in temellendirdiği şekliyle görüngübilim yöntemi ancak adım adım, ağır ağır, çoğunlukla da sancılı bir süreçten geçirilerek uygulanan bir felsefe yöntemidir (Güçlü 2003: 612). Çünkü Husserl, herhangi bir nesnenin görünüşe gelmesini ve algılanmasını zihinsel sürecin bir başarısı olarak görmektedir. Bilinç

³ Ayrıntılı bilgi bkz. Karatani, Kojin, Transkritik (Çev. Erkan Ünal), Metis Yay. İstanbul, 2006

akışı içinde ve bilinç akışı yoluyla, kalıcı bir nesne bir şekilde verilmişliğe getirilir. Bu sebeple Husserl, nesneliliği bilinç tarafından kurulmuş bir şey olarak yorumlar. Husserl, bu yorumlamayı yapmak için bütün bağıntıların izini sürmeyi ve aydınlatıcı bir çözümleme yapmayı içeren indirgeme yöntemini kullanmaktadır.

Husserl, tüm bunlardan bahsederken uygun yöntem olarak Transendental Estetik'i kullanır. Transendental Estetik, Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi adlı eserindeki "Kopernik Devrimi" yazısında bahsedilir. Kopernik, Dünya merkezci astronomi görüşünü terse çevirmiştir. Yani Güneş'in Dünya'nın çevresinde değil, Dünya'nın Güneş'in çevresinde döndüğünü ifade etmiştir. Transendental Estetik'te ise nesne merkezlikten akıl merkezçiliğine dönüşü vurgulanmaktadır. Bir diğer deyişle önemli olan, aklın nesneyi nasıl algıladığı ve söz konusu görünümü bilinçte nasıl şekillendirdiğidir.

Transendental sözcüğü şüpheli bir tavrın yalnızca şüphe ettiği şeyi varsayarsa anlamlı olduğunu göstermeye yönelik bir akıl yürütme biçimine işaret edebilir; böylece eğer şüphelinin argümanı anlamlıysa, o zaman yanlıştır veya sadece anlamsızdır. Oysaki transendental felsefe, transendental akıl yürütmenin aksine, öznellik ve öznellik içinde yer alan ve bir şeyler deneyimlemeden önce bile sahibi olduğumuz kısıtlı, özel bilgiler anlamına gelen "sentetik a priori" bilgiyi göz önüne alarak bilginin anlamını ve olanağını açıklama çabasıdır (Russell 2010: 133).

O halde tüm bunlar bir araya getirildiğinde varılacak sonuç şu olmalıdır: Varlık, kendi varoluşuyla değil; zihindeki görünümüyle var olur. Zihnin a priori temelleriyle ve empirik (deneysel) bilgileriyle şekillenen varlık, aklın algılayış biçimiyle kendini dışa vurur.

Sonuç olarak, Husserl, felsefe için yeni ve objektif bir dayanak noktası oluşturmanın peşindedir. Husserl, transendental açılımlar aracılığıyla felsefenin merkezine akli ve aklın algılayışını koymuştur. Husserl'in "*Bir şeyi düşünüyorum*" (*ego cogito cogitatum*) ifadesi, zihnin dünyayı algılayışında nesnenin de önemli bir yere sahip olduğunu, nesne üzerinden varlığın kanıtı yolunda olduğunu göstermektedir.

1.4. Émile Durkheim'in Sosyoloji Anlayışı

Émile Durkheim, dünyanın en önemli sosyologlarından. 1858-1917 yılları arasında yaşamış olan Durkheim, sosyolojide kullanılan işlevselciliğin kurucusu

olmasının yanı sıra, yapısalcılık, sosyo-dilbilim ve postmodernizm gibi alanlarda da otoritelerce büyük bir saygınlıkla anılan bir bilim adamıdır (Marshall 1999: 164).

1879'da École Normale Supérieure'e kabul edilen Durkheim, önemli bir filozof olan Henri Bergson (1859- 1941) ve sosyalist siyasetçi Jean Jaurés (1859-1914) ile sınıf arkadaşıdır. Burada Gabriel Monod (1844- 1912) ve Fustel de Coulanges (1830- 1889) adlı iki tarihçi, tarihin kesin sonuçlar verebilecek bir bilim dalı olduğunu öne sürmüşlerdi (Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi: 1864). Bu tarihçilerin bakış açısı pozitivism açısından Durkheim'ı da etkilemiştir.

École Normale Supérieure'u bitirdikten sonra çeşitli liselerde felsefe öğretmeni olarak görev yapmış, 1887 itibariyle akademik camiaya Bordeaux Üniversitesi'yle girmiştir.

Durkheim, birbirinden önemli yazılar ve eserler kaleme almıştır. Bu eserler içerisinde, sosyoloji biliminin temel taşlarından Sosyolojik Yöntemin Kuralları, İntihar ve Din Hayatının Birincil Şekilleri eserlerini sayabiliriz.

Durkheim, bu eserlerde topluma duygusal olarak değil bir nesne olarak bakmıştır. Sosyolojinin çeşitli bulguları elde etmesi için toplumsal olguyu tekrar incelemiştir.

Ona göre, bireylerin dışında var olan davranış, düşünüş ve duyuş tarzları bulunmaktadır. Söz konusu davranış, düşünüş ve duyuş tarzları toplumsal olguyu oluşturmakta ve insan üzerinde bir baskı kurmaktadır. Birey, toplumsal olgulara uyduğu sürece herhangi bir baskı hissetmez ancak toplumsal olguların dışına çıkmaya çalışıldığında zorlanır. Bu yüzden aileler de çocuklarını toplumsal olgular ışığında eğitir (Durkheim 2004: 49). Toplumsal olguların kural oluşturma, birlik sağlama, dayanışma gibi işlevleri bulunmaktadır.

Durkheim'e göre dayanışma, sanayi öncesi ve sanayi sonrası olarak ikiye ayrılmaktadır. Sanayi öncesi dönemde "mekanik" dayanışma, kişilerin ortak ve zorunlu inançlar tarafından bastırıldığı, insanların zorla birbirlerine benzetilmelerine dayanan bir dayanışmadır. Sanayi sonrası dönemde ortaya çıkan "organik" dayanışma ile iş kolları oluşmuş ve bireylerin birbirine uyum sağlama zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Uyum, her parçanın diğer parçaya muhtaç olmasından kaynaklanır (Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi: 1865). Bir diğer bakış açısıyla,

mekanik dayanışmaya uymayan bireyler, mutlak cezalar görürken organik dayanışmada aslolan, cezadan önce ortaya çıkan zararın onarılmasıdır.⁴

Durkheim'a göre toplumun birey üzerindeki etkisini gösteren bir faktör de intihardır. İntiharların belirli zamanlarda toplumsal bir istatistik oluşturduğu zamanlar vardır ve Durkheim bu zamanlara “intihar akımları” adını vermiştir. İntiharlar, Durkheim'a göre üç tip özellik göstermektedir: Toplumla bağların zayıf olmasından kaynaklanan *egoist* intihar, toplum değerlerine aşırı değer vermekten kaynaklanan *altruist* intihar, değişen değerlerden meydana gelen değer yokluğundan kaynaklanan *anomie* intihardır (Dönmezer 1984: 40-41).

Durkheim, din ve inanış ile ilgili konulara da toplumsal olgu açısından bakmaktaydı. Bir klanın bir toteme tapmasında, o totemin klanın sembolü olmasının önemli rolü vardı. Klanlardaki bireyler, böylece hem inanç ihtiyacını gideriyor, hem de belirli bir ritüel nedeniyle topluma katılmış oluyordu.

Durkheim'ın hayatı boyunca yaptığı en önemli işlerden biri de 1897'de kuruluşuna destek verdiği *L'Année sociologique* dergisidir. Bu dergi, çok geçmeden Fransa'nın en prestijli sosyoloji dergisine dönüşüp Durkheimcı düşünce okulunun merkezi hâlini aldı. Durkheim da 59 yaşında geçirdiği felç sonucu ölene kadar bu dergiyi düzenli olarak çıkarmıştır (Marshall: 1999: 164).

Görüldüğü gibi Durkheim, araştırmalarında birey üstüçülük, toplumsal olgular, intihar ve nedenleri, ahlak ve din sosyolojileri üzerinde önemli görüşler ortaya koymuştur. Bu görüşler ülkemizde de Ziya Gökalp'i etkilediği gibi, uluslar arası düzeyde pek çok sosyologun görüşlerine de temel teşkil etmiştir.

1.5. Avrupa Avangart Sanat Anlayışı ve Fütürizm

Avangart, kelime anlamı itibariyle askeri bir terimdir ve öncü anlamına gelmektedir (Ünler 1998: 304). Bu kavram Türk ordu sistemindeki “akıncılar”ı andırmaktadır. Bu kavram, savaş alanlarında geriden gelen birliklere güvenli yollar açmak, yeni cepheleler açarak düşmanı şaşkırtmak, düşmanın kurmuş olabileceği tuzakları imha etmek, gerekirse bu amaç için kendini feda eden askerleri belirtiyordu. 1830-1840'lı yıllarda siyasi bir anlam kazanan kavram, daha sonrasında da

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Aslantürk Zeki, Amman, Mehmet Tayfun, Sosyoloji, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008

ütopyaları, erişilmesi zor hedefleri anlatmak için kullanılmıştır. Askeri terminolojiden sanatsal terminolojiye geçen kavram, detaylarda farklı noktalara işaret etse de anlamın özünde ilk anlamını korumuştur.

İlk kez ütopyacı sosyalist St. Simon'un çevresinde kullanılmaya başlanan bu sözcük, toplumu dönüştürmek için en etkili yolun sanat olduğu inancını ve bu anlamda sanata verilen görevi ifade eden bir nitelik kazanır (Şen 2006: 18). O halde ortaya çıkan soru, sanatın neyin öncüsü olduğudur.

İnsanın yüz yüze kaldığı savaş, adaletsizlik gibi sorunlar tüm acımasızlığıyla topluma egemen olurken, gerçekliğin verdiği acıyı kurgusal bir dünyada hafifletmenin ve bir gerçeklikten kaçış aracı olarak sanatı yüceltmenin anlamsızlığına, dahası ahlak dışılığına dikkat çekmek isteyen avangart, insanı algıladığı şeyin gerçekliği konusunda kuşku duymaya çağırır. Bu noktada sanat-hayat ayrışmasına yol açan tüm kültürel dizgeyi ve sanat kurumunu bir bütün olarak dışlama yoluna gitmektedir. Bunun altında, avangartın, sanatın özünde ideolojik olan doğasını keşfetmiş olması yatar (Şen 2006: 23).

Avangartların bakış açısından bakarsak, sanatın rolü, var oluş sebebi topluma yol göstermektir. Bu yüzden sanat, toplumun yaşayışını, kültürel köklerini, yaşam pratiklerini iyi kavramak zorunda ve şimdiye bakarak geleceğin nasıl olacağını öngörmeli ve halka anlatmalıdır.

Avangart sanatın temel karakteristik özellikleri vardır. Bunlar arasında belli başlıcaları şunlardır:

- Geleneğin sanatına karşı yürütülen mücadelede en ön saflarda olmak
- Sanatta yeni ürünler ortaya koymak, yenilikleri savunmak
- Yeni estetik düşünce ve fikirler yaratmak
- Kendilerinden sonra gelecek sanatçılara geleneklerden kurtulmuş olmanın rahatlığını sağlamak
- Geleneğin gölgesinde yüksek bir sanat anlayışı oluşmuş toplumlarda, burjuvazi tekelindeki sanat zevkini halkın bütün katmanlarıyla paylaşmak
- Geleneksel sanat anlayışının kendilerini dışlayacağını bilmelerine karşın bu durumu kabul edip avangart sanatın eninde sonunda mutlak zafere ulaşacağına inanmak.

Saydığımız tüm bu özellikleri göz önüne alarak, avangart sanatın belleği boşveren, yok sayan ve geleneği tüketip geleneğin üzerinde tahrip edici bir yönü

olduğunu görmekteyiz. Bu yıkıcılık kendini bitimsiz bir yenilik çabasıyla göstermektedir. Sürekli yeni şekiller icat edilmeli; icat edilen yeni şekil halk tarafından tam olarak sindirilmeden, kavranmadan yerine başka bir şekil getirilmelidir. Çünkü herhangi bir sanat formunun kurallarının oluşması ve gelenek hâline gelmesi avangart sanatın istediği son şeydir.

Avangart sanatın içerisinde mantık ve prensip olarak birbirinden çok ayrı akımlar bulunur. Bunların çoğu şimdilik (nowism), şu ancılık (presentism), makinecilik (machinism), şeycilik (thingism), dikeycilik (verticalism) gibi hemen hemen hiç duyulmamış ya da pek az bilinen akımlardır (Artun 2011: 45). Ancak avangart sanatın içerisindeki iki akım (Dadaizm ve Fütürizm) bu akımlar içerisinde en fazla bilinenlerdir.

Fütürizm, yirminci yüzyılın başlarında İtalya’da Marinetti’nin öncülüğünde ortaya çıkmış devrimci bir edebiyat akımıdır. Adını “futurum” (gelecek zaman)dan almış, edebiyattan başka plastik sanatlar ve resimde de yenilikçi isteklerle kendini ortaya koymuştur (Aytaç 1999: 196).

Fütürizm, Filippo Tomasso Marinetti(1878-1944) öncülüğünde güzel sanatlar alanında başlamıştır. Marinetti’nin yazdığı *Manifesto du futurisme*(Fütürizmin Manifestosu), *Manifesto tecnico della letteratura futurista* (Fütürizmin Teknik Manifestosu) 1912’de edebiyata aktarılmıştır.

Akımın en önemli özelliği geçmiş ve çağdaş sanat mirasını, kültürü ve moral (ahlaki) değerleri reddetmektir (Marinetti 1981: 251). Marinetti, Fütürizmin Teknik Manifestosu adlı eserinde reddedişe değinir: “*Sözdizimine, noktalamaya, sıfata, zarfa hayır!*” (Marinetti 1981: 251) Fütüristler, sembolistler ve ekspresyonistler gibi, gerçekçiliğe karşıt bir duruş belirlemişlerdir. Onlar için aslolan yeniliktir. Geleceğin sanatını dinamizm kavramı üzerine inşa etmişlerdir. Marinetti’nin ifadesi dinamizme verilen değeri şöyle anlatmaktadır: “*Edebiyat şimdiye dek dalgın hareketsizliği, kendinden geçişi ve uykuyu övdü. Biz, saldırgan devingenliği (dinamizmi), hummalı uykusuzluğu, koşuyu, ölüm perendesini, şamarı ve yumruğu yücelteceğiz.*” (Marinetti 1981: 251) Bu yüzden fütürist şiirlerde teknoloji, makine, sanayi kentleri, makineleşen insan portrelerinin bulunması hiç de tesadüf değildir.

Fütürizmin doğduğu zamana, düşünce değerlerine ve topluma bakış açısına baktığımızda, belirli üretim biçimine varmış bir Batı dünyası görürüz. Batı’nın sıkı sıkıya sarıldığı tutucu bir akılcılık, Fütürizmin oluşmasını sağlayan tepkileri

doğurmuştur. Bir diğer deyişle, Fütürizm, Avrupa düşünce hayatının temel yapı taşlarından Akılcılık fikrini hedef alarak kendini beslemiştir.

Marinetti'nin fütürizm yolunda bir sonraki adımı Fransızca yazdığı *Futurist Mafarka* adlı romandır. Bu roman, söz konusu akımın başyapıtı haline gelmiştir. Gürsel Aytaç'ın belirttiği üzere “Önsözünde eserini büyük kundakçı yazarlara adadığını belirten Marinetti, bunun hem lirik bir şarkı hem bir lirik destan, hem macera romanı hem de dram olduğunu söyler.” (Aytaç 1999: 196)

Marinetti, manifestosunu yayımladıktan sonra, 1914'te Rusya'ya gider ve bunun üzerine fütürizm yazılarının Rus basınında da yer bulmaya başladığını görürüz. Özlem Parer, *Rus Biçimciliği ve Şklovski* adlı eserinde “Rus edebiyatında fütürizmin ortaya çıkışı 1910 yılının Nisan ayında Hakimler Kapanı I'in yayımlanmasıyla gerçekleşir.” ifadesini kullanmaktadır (Parer 2004: 41). Bunu takip eden zamanda Rus manifestosu *Genel Zevke Bir Şamar* (1912) yılında D. Burluk (1882-1967), W.W. Chlebnikov (1885-1922), A. J. Kruçonik (1886-1968), W.W. Mayakovski (1893-1930) tarafından imzalanmıştır (Aytaç 1999: 196-197). Fütürizm kavramı Ruslar arasında gelecekçiler anlamına gelen “*Budetliyane*” olarak kullanılmıştır.

Rus edebiyatında özellikle Mayakovski'nin şiirleriyle ivme kazanan Fütürizm, yaygınlaşmamış ve yine Mayakovski'nin ölümüyle sona ermiştir. Yine de Fütürizmin etkisi, söz konusu dönemde Rus edebiyatçıların bu yeni akımla hesaplaşmaları veya etkisi altında kalmalarından; bir diğer deyişle Fütürizmin oluşturduğu tepkiden anlaşılmaktadır.

Avangart sanat, 20. yüzyılın en önemli sanat anlayışlarından. İçerikleriyle, farklılıklarıyla ve hatta farklı olma güdüsüyle sanat akımları içinde önemli bir yer almıştır. Avangart sanatçıların kurallara gösterdiği aykırılıklar, sanatın gidişinde, kaderinde önemli değişikliklere neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.Çek Yapısalcılarının Başlıca Temsilcileri

Çalışmamızın ikinci bölümünde Çek Yapısalcılığının kurucuları ve önemli temsilcileri tanıtılmıştır. Çek Yapısalcılarının hayatları, eğitimleri ve eserleri başlıklar halinde ele alınmıştır. Çek Yapısalcılarının eserleri maddelenirken mevcut halde baskısı olan metinler orijinal isimleriyle, baskısı olmayan eserler ise Türkçe adlarıyla listelenmiştir.

2.1. Jan Mukarovsky

Prag Dilbilim Çevresi'nin en etkin isimlerinden olan Jan Mukarovsky (11 Kasım 1891-2 Ağustos 1975), estetik ve dilbilim açısından oldukça önemli biridir. Kum şehrinde doğup Prag'da Charles Üniversitesi'nde dilbilim ve estetik eğitimi alan Mukarovsky, 1915'te mezun olduktan sonra çeşitli ortaokul ve liselerde öğretmenlik yaptı (<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/mukar.html>).

1926'da Charles Üniversitesi'nde V. Mathesius önderliğinde toplanan Prag Dilbilim Çevresi'ne katılan düşünür, teori bilgileriyle Roman Jakobson'la birlikte buranın en etkin isimlerinden biri haline geldi. Bu süre içerisinde üniversiteye atanan ve eğitimde pedagojinin temelini atan Herbartçı disiplini geliştirerek devam ettiren Mukarovsky, kendi teori anlayışının da temellerini atmış oluyordu.

Prag Dilbilim Çevresi bir araya geldikten sonra, toplulukla yoğun bir yayın faaliyetine başladı. Giriş bölümünde de söz ettiğimiz gibi, *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* (TCLP) (Prag Dilbilim Okulu Çalışmaları, 1929-1939) topluluğun en önemli eserlerini oluşturdu. Bunun yanında Prag Dilbilim Çevresi'nin yayımlanmasında ön ayak olduğu *Slovo a Sovesnost* (Kelime ve Sözel Sanatlar) adlı gazete dilbilim çevresinde kısa zamanda yankı buldu ve dilbilimciler için önemli bir forum halini aldı.

Mukarovsky, yayın alanında oldukça etkin isimlerden biridir. Pek çok dergi ve gazetede yazıları olan, alanında önemli kitaplara sahip bir teorisyen ve estetikçidir. *Literární noviny* (Edebiyat Gazetesi) , *Akord* (Akort) , *Rozpravy Aventina* (Aventina Tartışmaları), *Národní osvobození* (Ulusal Kurtuluş) , *Rozhledy*

po literatuře a umění (Edebiyat ve Sanat Manzaraları) , *Lidové noviny* (Halk Gazetesi) , *Čin, Panoráma* (Panorama) , *Sborník filologický* (Filolojik Bildiriler Kitabı) , *Radiojournal* (Radyo Dergisi), *Sociální problémy* (Sosyal Meseleler) , *Slovo a slovesnost* (Kelime ve Sözel Sanatlar), *Země sovětů* (Sovyetlerin Ülkesi) , *Studentský časopis* (Öğrenci Gazetesi) , *Prager Presse* (Prag Basını) , *České slovo* (Çek Sözcükleri) , *Stavba* (İnşaat), *Právo lidu* (Doğru İnsan) , *Přítomnost* (Varlık), *Slovenské smery umelecké a kritické* (Slovakça Sanat Tarifi ve Eleştiri-Bratislava), *Chodsko* , *Slavia* (Slav) (www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=518) gibi dergi ve gazetelerde yazıları bulunmaktadır.

Mukarovsky'nin süreli yayınlar dışında yazdığı önemli kitaplar da bulunmaktadır:

1) *Dejiny Ceske Literatury I-II* (Çek Edebiyatı Tarihi I-II), (1959-1961), Nakladatelstvi Ceskoslovensk, 533 s.

2) *Kapital Aus Der Ästhetik* (Estetik'ten Bölümler) (1970), Suhrkamp Publishers, 146 s.

3) *Yapısalcı Estetik ve Poetika Üzerine İncelemeler* (1974)

4) *On Poetic Language* (Şiirsel Dil Üzerine) (1976), Peter de Ridder Press, 88 s.

5) *The Word and Verbal Art: Selected Essays* (Kelime ve Sözel Sanatlar: Seçilmiş Yazılar) (1977), Yale University Press, 272 s.

6) *Structure, Sign and Function- Selected Essays* (Yapı, İşaret ve İşlev: Seçilmiş Yazılar) (1978), Yale University Press, 256 s.

7) *Sosyal Gerçeklik Olarak Estetik İşlev, Norm ve Yapı* (1979)

Mukarovsky'nin estetik üzerine görüşleri, eserlerinin tarihinden de anlaşılabilirliği üzere 1960'lı yıllarda, eserlerinin diğer dillere çevrilmesiyle yaygınlık kazanmıştır. Avrupa estetiği, Mukarovsky'yi, Estetik'ten Bölümler ve Yapısalcı Estetik ve Poetika Üzerine İncelemeler eserleri sayesinde yeniden

keşfetmiştir diyebiliriz (Tunalı 1989: 99). Mukarovsky'yi özel kılan, görüşlerini semiyotik üzerinde toplamasıdır. Ona göre, semiyotik, en geniş biçimde ele alınmalıdır (Tunalı 1989: 99). Bunun yanı sıra, semiyotiğe dayanan görüşleri, sanat yapıtının bağımsız bir gösterge olduğuna dair ifadeleri, Mukarovsky'nin çıkış noktası olmuştur.

2.2. Roman Jakobson

Mukarovsky ile birlikte Prag Dilbilim Çevresi'nin en etkin isimlerinden biri olan Roman Osipoviç Jakobson (11 Ekim 1896-18 Temmuz 1982) özellikle dilbilim alanında çalışmış çok önemli bir isimdir. Moskova Üniversitesi'nde karşılaştırmalı dilbilim ve Slav dilleri eğitimi almıştır. Mayakovsky ve Klebnikov'un sürdürdüğü gelecekçilik (fütürizm) akımıyla ilgilendi ve daha önemlisi 1915 yılında, öğrencileriyle birlikte ilk dilbilim çevresi olarak bilinen Moskova Dilbilim Çevresini kurdu. OPAJAZ (Opščestvo Izučennija Poetičeskogo Jazyka)'ın da kurucularından olan Jakobson, genel dilbilim kuramı, sesbilim, bildirişim kuramı, dilsel işlevler, yazınbilim gibi alanlarda da önemli yazı ve araştırmalar ortaya koymuştur (Rifat 1983: 33).

Sovyetler'deki artan siyasi baskı üzerine 1920'de Prag'a gitti ve arkadaşı Nicolai Trubetskoy'la birlikte Prag Dilbilim Çevresi'ne katıldı ve OPAJAZ döneminde edindiği biçimcilik fikrini Prag Dilbilim Çevresi'ne de taşıdı.

1921'de ilk yapıtı olan Yeni Rus Şiiri adlı incelemesini, ardından da 1923'te Çek Şiiri Üzerine adlı eserini kaleme aldı (Rifat 1983: 34). Çek Şiiri Üzerine adlı eserinde yapısal sesbilimin ilkelerini şiir diline uyguladı.

1938 yılına kadar Prag Dilbilim Çevresi'nin etkinliklerini yürüten Jakobson, bu tarihte İskandinav ülkelerine gitti (Rifat 2013: 37). Kopenhag, Oslo, Uppsala'daki üniversitelerde ders verdi ve bu sırada Kopenhag Dilbilim Çevresi ile de temas kurdu (Rifat 1983: 35). 1941'de ise İskandinav ülkelerinden ayrılarak ABD'ye gitti.

ABD'de Claude-Levi Strauss (1908-2009) ile çalışmalar yapan Jakobson, yapısalcılık metodunun antropolojide de kullanılmasına ön ayak oldu. Bunun yanı

sıra, Noam Chomsky'nin (1925-) ortaya koyduğu Üretici- Dönüşümsel Dilbilgisi akımı da Jakobson'un yapısalcılık izlerini taşımıştır.

Eserleri şunlardır:

- 1) *Seçme Yazılar* [4 cilt (1962, 1966, 1967,1971)]
- 2) *Genel Dilbilim Denemeleri* [2 cilt (1963 ve 1973)]
- 3) *Çocuk Dili ve Sözyitimi Üzerine İncelemeler* (1971)
- 4) *Yazınbilim Sorunları* (1973)
- 5) *Sesler ve Anlam Üzerine Altı Ders* (1976)
- 6) *Framework of Language* (Dilin Çerçevesi) (1980), Michigan Studies in the Humanities, 94 s.
- 7) *Verbal Art, Verbal Sign, Verbal Time* (Sözel Sanat, Sözel İşaret, Sözel Zaman) (1985), Univ Of Minnesota Press; Minnesota Archive Editions, 224 s.
- 8) *Language in Literature* (Edebiyatta Dil) (1990), Belknap Press, 560 s.
- 9) *On Language* (Dil Üzerine) (1995), Harvard University Press, 672 s.

2.3. Felix Vodicka

Felix Vodicka (1909- 1974), Prag Dilbilim Çevresi'nde önemli yere sahip bir Çek edebiyatı tarihçisi ve teorisyendir. Avusturya'nın Innsbruck kentinde doğan Vodicka, aldığı eğitimler sonucunda Prag Bilimler Akademisi'nde Çek Edebiyatı Enstitüsü'nde profesörlük yapmıştır.

1940'lı yıllarda katıldığı Prag Dilbilim Dairesi'nde Mukarovsky'nin takipçisi konumundadır. Çek Yapısalcılığı üzerindeki Hegelci etki olan tarihî bakış açısını Mukarovsky'yle beraber Çek Yapısalcılığı'na kazandırmıştır (Zima 2004: 78). Aynı şekilde Vodicka'nın edebi evrim, okur tepkisi ve edebi eleştiricilik teorilerini anlamak için Mukarovsky'nin çalışmalarına göz atmak gerekmektedir (Zima 2004: 85-86). Üçüncü bölümde değineceğimiz malzemesel sembol ve estetik nesne ayrımını edebiyata ilk uyarlayan da Vodicka'dır.

Bunun dışında, Çek Yapısalcılığı'nın ikinci nesil temsilcilerinden olan Vodicka'nın ortaya koyduğu önemli bir fikir de kurgusal dünya (*fictional-fictive world*)'dır. Kurgusal dünya fikri, Vodicka'nın gerçekliğe bakış açısındaki farklı sınıflandırmadan kaynaklanmaktadır. Ondşej Sladek'in ilettiği üzere "Vodicka gerçeklik kavramını ikiye ayırmaktaydı. Birincisi metinde geçen, benzersiz edebi gerçeklik, yani anlatımın ortaya çıkardığı özerk (*autonome*) dünya; diğeri ise günlük, deneysel deneyimlerle desteklenebilen gerçek dünya." (Slad k 2006: 213)

İşte bu edebi gerçekliğin ortaya çıkardığı özerklik, metindeki dünyayı kurgu niteliğine dönüştürecek ve gerçeklikle arasındaki bağı böylece farklı bir boyut kazandıracaktır. Bu da edebi eserdeki dünyayı, okurun yaşadığı gerçek dünyadan ayırarak onu bir dış dünya haline getirecektir.

Vodicka, bunun gibi keşiflerle Çek Yapısalcılığında önemli bir yer edinmiştir. Yayınları da şunlardır:

1) *Çek Edebiyatı Canlanma Dönemi Güzel Nesri- Jungmann Döneminin Edebiyat Tarihine Katkısı* (1948)

2) *Yollar ve Hedefler-Dirilişçi Edebiyat* (1958)

3) *Yapı Gelişimi* (1969) (sk.wikipedia.org/wiki/Felix_Vodi% C4% 8Dka)

2.4. Bohuslav Havranek

Bohuslav Havranek (30 Ocak 1893- 2 Mart 1978), Çek Yapısalcılığı'nın etkin dilbilimcilerindendir. Aynı zamanda filoloji, Balkanoloji, diyalektoloji, edebiyat tarihi alanlarında da çalışmış ve sözlük yazmış bir bilim adamıdır.

Charles Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Akademik Gramer Okulu'ndan mezun olduktan sonra filoloji alanında "Slav Dillerinde Dönüşlü Eylemler" üzerine doktora yaptı ve yaptığı doktora teziyle ödül aldı (http://cs.wikipedia.org/wiki/Bohuslav_Havr%C3%A1nek).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kısa bir dönem Belgrat Üniversitesi'nde çalışıp daha sonra Prag'da öğretmenlik yaptı. Doçentliğini 1928'de, profesörlüğünü 1934'te

Brno kentindeki Masaryk Üniversitesi'nde aldı. 1945'ten sonra da Charles Üniversitesi'ne atandı.

Akademik kariyeri boyunca çalışma alanını geniş tutan Havranek, edebi dil, dil ve kültür, gramer kuralları, imla kuralları, fonoloji, genel dilbilimi gibi alanlarda çalıştı.

Eserleri şunlardır:

1) *Slav Dillerinde Dönüştürücü Eylemler I* (1926)

2) *Genel Dilbilim* (Hint-Avrupa, Slav Dilleri ve Çekçe) (1930)

3) *Slav Dillerinde Dönüştürücü Eylemler II* (1937)

4) *Yapısalcılık, Yapısal Estetik, Yapısal Dilbilim, Yapısal Edebiyat Bilimi* (1940)

5) *Şiirsel Dil* (1951)

6) *Ceska Mluvnice: Zakladni Jazykova Prirucka* (Çek Dilbilgisi- Temel Dilbilgisi Rehberi) (1951), Slované Nakladatelství, 262 s. - Alois Jedlicka ile birlikte

7) *Ortaokullar İçin Kısa Çek Dilbilgisi* (1952) -Alois Jedlicka ile birlikte

8) *Standart Diyalekt Üzerine Çalışmalar* (1963)

9) *Çek Edebi Dilinin Gelişimi* (1980)

2.5. Josef Vachek

Josef Vachek (1909- 1996) , dünyaca ünlü, alanında otorite olarak görülen bir genel dilbilimci ve İngiliz dili bilimcisidir. Josef Vachek'in, uzun soluklu iş hayatı, tıpkı diğer Prag Dilbilimi Çevresi üyeleri gibi sadece Prag'da geçmemiştir.

Vachek, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Brno Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kurmuştur (Urbanova 2009: 7). Brno Üniversitesi'ndeki kuruluş çabalarından sonra da burayla bağlarını devam ettirmiş ve 1959 yılında

kurulan *Brno Studies in English* dergisinin yayımlanmasını sağlamıştır (Urbanova 2009: 8).

İngiliz ve Çek dilbilimleri üzerine kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Çekçe ve Çek Cumhuriyeti'ndeki Bohemya'da konuşulan dil olan Bohemce üzerine çalışmalar yapmış ve bu konuda çalışma yapan bilim insanlarına da yol göstermiştir.

Vachek'in çalışmalarının önemli kısmı, konuşma ve yazı dilinin kurallarını (normlarını) ayırmak üzerinedir. Urbanova'nın işaret ettiği üzere "Vachek'in bakış açısıyla birbirinden iki farklı normun varlığı, farklı işlevlerde ve birbirini tamamlayıcı karakterlere sahip olmasıyla var olabilir." (Urbanova 2009: 9)

Vachek'in art zamanlı ve eş zamanlı dilbilim üzerine yazdığı yazılar kalıcı bir değere sahiptir. Çünkü Vachek'in çalışmaları dile küresel olarak bakmaktadır. Bu bakış, pek çok somut kuralı ortaya koymakta ve dilin en küçük düzeylerine bile uygulanabilmektedir (Urbanova 2009: 11).

Josef Vachek'in eserleri şunlardır:

1) *Written Language: General Problems of English* (Yazılı Dil: İngilizcenin Genel Problemleri) (1973), Walter De Gruyter Inc

2) *Selected Writings in English and General Linguistics* (İngilizcede Seçme Yazılar ve Genel Dilbilim) (1973), Mouton de Gruyter, 452 s., Vilem Mathesius ile birlikte

3) *Dictionary of the Prague School of Linguistics* (Studies in Functional and Structural Linguistics) Prag Dilbilim Okulu Sözlüğü (İşlevsel ve Yapısal Dilbilim Çalışmaları) (2003), John Benjamins Publishing Company, 226 s.

4) *İşlevsel ve Yapısal Dilbilim Çalışmaları*

5) *PRAGUIANA: Some Basic and Less Known Aspects of the Prague Linguistic School.*(PRAGUIANA: Prag Dilbilim Okulunun Bazı Temel ve Az Bilinen Yönleri) (1983), John Benjamins Publishing Company, 352 s.

2.6. Bohumil Trnka

Charles Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı, Eski İngiliz Edebiyatı profesörü olan Bohumil Trnka (3 Haziran 1895- 14 Şubat 1984), Prag Dilbilim Çevresi'nin kurucuları arasındadır.

Trnka'nın araştırma alanları özellikle genel dilbilim, senkronik sesbilim, tarihi dilbilim, senkronik morfoloji (şekilbilim), söz dizimi ve istatistiksel dilbilim üzerinde yoğunlaşmıştır (http://www.glottopedia.org/index.php/Bohumil_Trnka). Günümüz dilbilimini etkileyen dilbilimcilerden olan Trnka'nın 1928-1978 arasındaki çalışmalarının pek çoğu seçme yazılar halinde yayımlanmıştır. Kendi yayınları ise şunlardır:

1) *A Phonological Analysis of Present-Day Standard English* (Günümüz Standart İngilizcesi'nin Fonolojik Analizi) (1966), Hokuou Publishing Co.

2) *Deneysel Kaynakça* (1950)

3) *G.K. Zipf'in İncelenmesi: Dilin Psikobiyolojisi; İnsan Davranışı ve Minimum Çaba Prensibi* (1950)

4) *Studies in Functional Linguistics* (Yapısal Dilbilim Çalışmaları) (1990), Univerzita Karlova

2.7. Vilém Mathesius

Vilém Mathesius, (3 Ağustos 1882-12 Nisan 1945) Prag Dilbilim Çevresi'nin kurucularından olan dilbilimcilerdendir. Hayatı boyunca Prag'da yaşamış ve çalışmıştır.

Mathesius'un dilbilimindeki çalışma yelpazesi epey geniştir. Dil Fenomeninin Potansiyeli derslerini verirken Saussurecü anlayış içindeki dil ve söylem ayrımına senkronik (tarih dışı) tanımlar getirip Yazdığı İngiliz Edebiyatı Tarihi eserinde de İngiliz edebiyatının tarihine değinmiş ve Shakespeare üzerine bazı çalışmalar ortaya koymuştur (http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Vil%C3%A9m_Mathesius). Prag

Dilbilimi Çevresi'ni oluşturduktan sonra da sözdizimi, semantik, söylemin yapısı gibi konulara yönelmiştir.

Mathesius, akademik kariyeri ve Prag Dilbilim Çevresi'ndeki çalışmaları boyunca oldukça verimli bir dilbilimcidir. Eserleri şunlardır:

- 1) *Çağdaş İngilizcenin İçerik Analizi* (1907)
- 2) *Written Language: General Problems of English* (Yazılı Dil: İngilizcenin Genel Problemleri) (1973), Walter De Gruyter Inc, Josef Vachek ile birlikte
- 3) *İngiliz Edebiyatı Tarihi I* (1910)
- 4) *Dilbilimsel Fenomenin Potansiyeli Hakkında*(1911)
- 5) *Dilbilimsel Karakteroloji Hakkında* (1928)
- 6) *İşlevsel Dilbilim* (1929)
- 7) *Gramerin Sistematik Analizlerinin Bazı Problemleri Hakkında* (1936)
- 8) *Cümlelerin Bilgi Taşıyan Yapısı Hakkında* (1939)
- 9) *Çekçe ve Genel Dilbilim* (1947)
- 10) *Jazyk, Kultura a Slovesnost* (Dil, Kültür ve Edebiyat) (1982), Odeon

2.8. Nicolai Trubetskoy

Çağdaş sesbiliminin kurucusu olarak kabul edilen Nicolai Sergeyeviç Trubetskoy (1890- 1938), Prag Dilbilim Çevresi'nin de en etkin isimlerinden biridir. İşlevsel dilbilimi ve sesbilim üzerine kaleme aldığı eserler dilbilimci ve fonologlar tarafından oldukça önemli görülmektedir.

Ünlü bir prens ailesinden gelen Trubetskoy, son derece elit bir sosyal çevrede yetişti. Henüz küçük diyebileceğimiz yaşlarda Fin-Ugur sosyolojisiyle uğraşmış, Sosyoloji Kurumunun toplantılarına katılmış, ilk yazılarını on beş yaşında yazmaya başlamıştır (Vardar 1999: 87). Üniversitede Hint-Avrupa karşılaştırmalı

dilbilgisi eğitimi almış, 1917’de ise Rostov’da karşılaştırmalı dilbilgisi dersleri vermiştir.

1917’deki ihtilalden sonra siyasi baskılar nedeniyle önce İstanbul’a, sonra da Sofya’ya gitmiştir. 1922’de Viyana Üniversitesi’nde Slav yazıbilimi kürsüsüne atanmış ve ölene kadar bu görevini devam ettirmiştir (Vardar 1999:87). Burada, Prag Dilbilim Çevresi’ne katılmıştır.

Trubetskoy, Hitler’in teorilerini açıklayan yazısını yayımlamasına müteakip olarak kalp krizi nedeniyle 1938’de ölmüştür.

Trubetskoy’un kendisi gibi Rus göçmeni olan R. Jakobson ve S. Karsevsky ile birlikte, Prag Dilbilimi Çevresi’ne katılması, dilbilim tarihi açısından önemli bir nokta teşkil etmektedir. 1928’de Lahey’deki kurultayda Prag Dilbilimi Çevresi’ni temsil etmesi (Jakobson ve Karsevsky ile birlikte) onun önemini göstermektedir.

Lahey’de sunulan bildiride değinilen sesbilim metodu, Avrupa’da büyük bir yankı uyandırmış ve Çek Yapısalcılığının önemli çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Trubetskoy’un sesbilim çalışmalarına Prag Dilbilimi Çevresi Çalışmaları adlı eserin 7. cildinde geniş bir yer ayrılmıştır (Vardar 1999: 88). Aynı biçimde, Trubetskoy’un 1939’da basılan Grundzüge der Phonologie (Sesbilimin İlkeleri) adlı başyapıtı, söz konusu disiplinde hala en önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Trubetskoy, Sesbiliminin İlkeleri eserini yazarken ortaya attığı fikirlerle yapısalcılığın zeminini hazırlayan Saussure’den faydalanmıştır. Saussure’ün dil ve söylem karşıtlığından yola çıkarak söz düzlemindeki seslerle dil düzlemindeki sesleri birbirinden ayırt etmiştir (Vardar 1999: 88). Ancak bu, Trubetskoy’un Saussure’ün fikirleriyle doğrudan paralel olduğu anlamına gelmemektedir. Jakobson’a yazdığı bir mektupta “İlham vermesi için Saussure’ü tekrar okudum. İkinci okuyuşumda beni ilk okuyuşuma nazaran daha az etkiledi. Kitabın bir kısmı değerli, kalanı ise işe yaramaz. Değerli kısımdaki ince ayrıntılar ise detayları olmadan son derece soyut.” (Trubetskoy 2001: 35) diyerek bir yandan da Saussure’e dair eleştirilerini sunmuştur.

Berke Vardar, Trubetskoy üzerine yazdığı yazısında “Sesbirimler dışında vurgu, titrem, süre, vb. bütün olguların incelenmesi konusunda da sağlam ilkeler koyan Trubetskoy savlarını iki yüz dolayındaki dil ve lehçeye ilişkin olarak yaptığı

araştırmaların ürünleriyle desteklemeye özen gösterir. Öte yandan, Berke Vardar, Yirminci Yüzyıl Dilbilimi adlı eserinde “*Yazarın kimi çalışmalarını, sesbilim yöntemlerini ilkece eş süremle sınırlandırmadığını, art süremlili bir sesbilimi de öngördüğünü ortaya koyar.*” (Vardar 1999: 88) diyerek Trubetskoy’un çalışmalarının genel biçim ve ilkelerini ortaya koymuştur.

Trubetskoy’un eserleri şunlardır:

1) *Principles of Phonology* (Sesbiliminin İlkeleri) (1969), Univ of California Pr, 344 S.

2) *Writings On Literature (Theory and History of Literature)* [Edebiyat Yazıları (Edebiyat Teorisi ve Tarihi)] (1990), Univ Of Minnesota Press, 176 s.

3) *Avrupa ve İnsanoğlu* (1991)

4) *Studies in General Linguistics and Language Structure* (Genel Dilbilim ve Dil Yapısı Çalışmaları) (2001), Duke University Press Books, 344 s.

2.9. Diğer Üyeler

Giriş bölümünde yazdığımız üzere, Prag Dilbilim Çevresi’nde kurucusu olan veya sonradan katılan pek çok dilbilimci vardır. Bu isimler arasında Jan Rypka (1885-1968), Sergey Karsevsky (1884-1953), Petr Gregorovic Bogatryev (1893-1971), René Wellek (1903-1995), Jiri Veltrusky, Josef Prusek gibi isimler yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.Çek Yapısalcılarının Ortaya Koyduğu Temel İlke ve Kavramlar

Çek Yapısalcılarını ile ilgili altı çizilmesi gereken pek çok kavram ve olgu bulunmaktadır. Prag Dilbilim Çevresi üyeleri, yirmi yıldan biraz fazla süre aktif olmalarına rağmen edebiyat teorilerine katkıları muazzamdır. Gerek dilbilim alanında, gerek edebi eleştiri alanında gerekse de sesbilim alanında çok değerli katkılar yapmışlardır. Mathesius'un bahsettiğine göre “*Yayımlanan Prag Dilbilim Çevresi fikirleri kısa zamanda başarıya ulaştı. Çünkü bu fikirlerin şans veya tesadüfle hiçbir alakası olmadığı gibi uluslararası bilim çevresinde acil entelektüelite ihtiyacını gayet iyi biçimde kapatıyordu.*”(Dolezel 2008: 37) Sahiden de Çek Yapısalcılığı, 20. yüzyılda edebiyat teorisi alanında, kaynağını Saussure'den ve Rus Biçimciliği'nden almış önemli bir akım olarak addediliyordu.

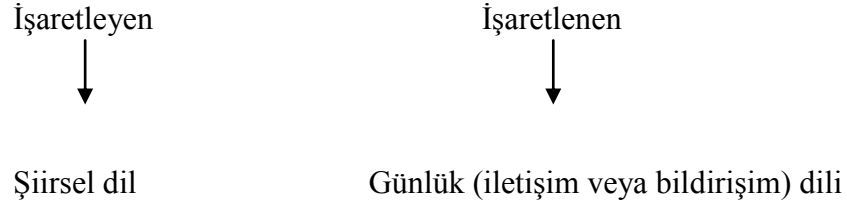
Birinci bölümde ortaya koyduğumuz felsefi dayanaklar, Çek Yapısalcılığı'nın düşünsel temelini oluşturmuştur. Bu düşünsel temelde, Çek Yapısalcılarının fikirlerinin özleri bulunmaktadır. Çek Yapısalcılarının ortaya koyduğu fikirleri de bu temeller bağlamında açıklamak gerekmektedir.

Çek Yapısalcıları, güzele, güzelliğe ve sanata bakışlarında Kant'ın görüşlerine saygı duymuş ve bu görüşleri kendilerine göre yeniden biçimlendirmişlerdir. Çek Yapısalcılarının görüşlerinde Hegel'in diyalektik tarih anlayışının da bulunması, Kant'ın görüşleriyle tezat oluşturmakla birlikte, farklı bir bakış açısıyla birbirini destekleyici konuma ulaşmıştır.

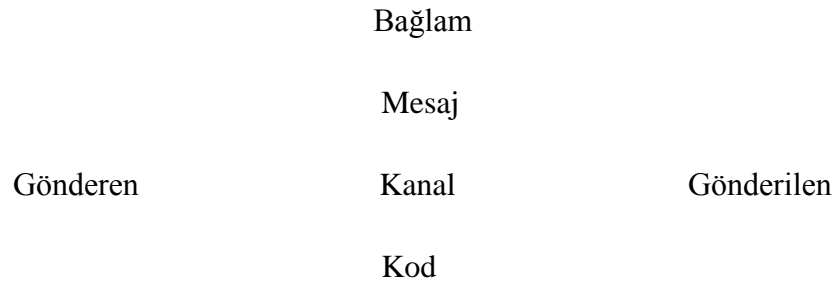
Hegel, diyalektik bilinç anlayışıyla, eserin, düşüncenin ve siyasi olayların tarih boyunca iyiye doğru ilerlediğine işaret etmiştir. Ancak bu durum sanat eseri için aynı şekilde geçerli olamaz. Nedeni çok açıktır: Tekil bir sanat eseri tarihi süreç boyunca üretilen bir eser değildir. Yine de dikkatimizi çekecek başka bir nokta vardır ki o da sanat eserin zaman içinde değişmesi de ona dair görüşlerin ve beğenilerin çeşitli dönemlere göre değişebileceğidir.

Kant'ın Çek Yapısalcıları üzerindeki etkisini estetik özerklik kavramı çevresinde açıklamak mümkündür. Jakobson ve Mukarovsky, bu etkiyle iletişim dili ile şiirsel dili birbirinden ayırma gayretiyle yola çıkmıştır. Günlük dil, insanlar arasında basit iletişimi gözetirken, şiirsel dilde yeni açılımlar ve yeni anlamlar

bulmak mümkündür. Tabii ki Jakobson'un bu fikirlerini, Saussure'un dilbilime yaptığı devrim niteliğindeki görüşleriyle açıklayabiliriz. Saussure'un belirttiği işaretleyen ve işaretlenen kavramları, dikkatleri edebi dilin nasıl ortaya çıktığına yöneltmiştir. Bu kaynaktan yola çıkarak günlük dil ve şiirsel dili şöyle şematize edebiliriz⁵:

Sanatı da dil gibi gören –başta Jakobson olmak üzere- Çek Yapısalcıları, iletişim konusuna değinmiştir. İletişim ve bildirişimin sınırlarını çizerek iletişimin hangi unsurlardan meydana geldiğini ve sanatın bu unsurlardan hangisinden doğduğunu bulmaya çalışmıştır. Jakobson'a göre iletişimin unsurları şöyle gösterilebilir:

Gönderen (sanatçı) ile gönderilen (sanatsever) arasında belli nesnelere, algılar vb durumlar yoluyla kurulan ilişkiler, sanatın veya güzelin algılanmasını sağlamaktadır. Jakobson aynı eserinde bu unsurların dildeki işlevlerinin karşılığını da yine aynı şekilde şema hâline getirmiştir (Jakobson 1960: 353-357):

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Özşarı (2006), Edebi Dilin Boyutları, Türk Dili Dergisi, C.91, S.650, Ankara

Göndergesellik işlevi

Şiirsel işlev

Duygusal işlev

Fatik işlev

İfade işlevi

Üst dil işlevi

Dilin bu işlevlerine değindikten sonra bunların ne olduğuna Zima da şöyle açıklık getirmiştir:

- 1) Duygusal işlev: Mesajın gönderici veya yazar ile bağlantısını sağlayan işlevdir.
- 2) İfade İşlevi: Dilin alıcı veya dinleyici ile olan ilişkisidir.
- 3) Üst dil işlevi: Dilin koda yönelik işlevidir.
- 4) Fatik işlev: Dilin temas vasıtasına yönelten işlevidir.
- 5) Göndergesellik işlevi: Dilin bildirişim bağlamını belirten işlevidir.
- 6) Şiirsellik işlevi: Dilin kendisinde bulunan son işlevdir. (Zima 2004: 72)

Jakobson, bu sınıflandırmaya girişirken, şiirselliğin kaynağını aramaktaydı. Bu yüzden şiir incelemelerini ses ve sözcük düzeyinde koşutluk, bakışlılık, karşıtlık, yönelme gibi dilsel kullanımların yapıta getirdiği estetik ya da anlamsal zenginlik üzerinde yoğunlaştırdı. Söz konusu koşutluk, bakışlılık (simetri), karşıtlık, yineleme gibi kullanımlar, daha sonra göreceğimiz gibi, yazınsal yapının yüzeysel yapısından derin yapısına ulaşmada önemli ipuçları oluşturmaktadır (Yüksek 1995: 38).

Jakobson'a göre edebi üretim faaliyeti, yazarın veya şairin iki eylemiyle gerçekleşmektedir. Yazar veya şair, geniş bir dil alanından sözcüklerini seçer ve sonrasında da bu sözcükleri anlamca birleştirir. Sözcük seçimi dilin dizisel ve dizimsel eksenleri üzerinde yapılır.

Jakobson, şiir incelemelerini, ses ve sözcük düzeyinde koşutluk, bakışlılık (simetri), karşıtlık ve yönelme gibi dilsel kullanımların yapıta estetik ya da anlamsal zenginlik üzerinde yoğunlaştırır ve şiirdeki bu çeşit kullanımların

oluşturduğu örüntüyü sözbirimsel öğelerin ulamlara (kategorilere) böldüğü dağılımsal bir yaklaşımla yapmıştır (Yüksek 1995: 38).

Jakobson'un dile dair yaptığı çalışmalarda ulaştığı doneler, onu şiirsellikten başka ayrı bir noktaya daha taşıdı. Bu ifadeyi şöyle açıklamak mümkündür: Herhangi bir metin, bir dil üretimi olmakla birlikte, kendince bilişsel kategorileri, estetik üretimi ve gerçek hayatı da içermektedir. Bu da Jakobson'un Kantçı düşüncelerinde bir çeşit açmaza neden olmuştur. Jakobson, bu açmazı da bölümün ilerleyen sayfalarında ele alacağımız, estetik hâkimiyet ilkesiyle aşmıştır.

Jakobson için yazma olayı, iki aşamada gerçekleşmektedir: seçme ve birleştirme. Yazar, eserini oluştururken dil kümesinden kendi açısından doğru sözcükleri seçer ve bu sözcükleri birbiriyle bağdaştırır. Bağdaştırma olayı da kendi içinde bir çeşit birleştirme işlemidir.

Jakobson'un sözcük seçimlerinin temel kaynakları arasında, Doğan Aksan'ın işaret ettiği deyim aktarması ve ad aktarması adlı anlam olayları bulunmaktadır. Jakobson'a göre deyim aktarmaları şiirde, ad aktarmaları ise çoğunlukla düz yazılarda kullanılmaktadır (Jakobson 1956: 91). Bu iki anlam olayı aracılığıyla yapıtta estetik kullanımlar ortaya çıkmaktadır.

Mukarovsky ise bu bakışı biraz daha göstergebilim çerçevesinde değerlendirmiştir. İsmail Tunalı, Estetik adlı eserinde yapısalcı estetikten bahsederken Mukarovsky'nin şu ifadelerini nakletmiştir: "*Sanat, dil gibidir. Dilin bir göstergeler sistemi olduğu düşünülürse, dile benzeyen sanatın da bir göstergeler sistemi olacağı anlaşılır.*" (Tunalı 1998: 99) O halde kendine has bir dili olan sanatın da semiyotik bakış açısından incelenmesi son derece normal ve gereklidir.

Mehmet Rifat, *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları* adlı eserinde Mukarovsky için şu ifadeleri kullanmıştır: "*Prag Dilbilim Çevresi'nin en etkin temsilcilerinden Mukarovsky, estetik anlayışını dilbilimden bağımsız olarak tasarladığı yapısal ve işlevsel yazınbilimle ortaya koymuştur. "L'art comme fait sémiologique"*(Göstergesel Olgu Olarak Sanat) [1936] başlıklı denemesinde, sanat konusunda yapılacak incelemelerin göstergebilimin içinde yer alması gerektiğini ileri sürer ve estetik göstergenin tanımını vermeye çalışır." (Rifat 2008: 61) Sanat eserleri varlıklarını birer estetik obje olarak sürdürürler ve estetik objenin yeri de

toplum bilincidir. Duyularla algılanabilir olan maddi yapıt, bu maddi olmayan obje karşısında yalnız dışsal bir semboldür. Maddi yapıtı meydana getiren bireysel bilinç durumları, estetik objeyi ancak hepsinde ortak olarak bulunan şeyde temsil eder. Her sanat yapıtı bir özerk gösterge olup, şu öğelerden oluşur:

1. Bir duyusal simge anlamına sahip olan “maddi yapıt”tan.
2. Ortak bilinçte kökleşen ve anlamın yerini alan “estetik obje”den.
3. Gösterilen şey ile ilgiden. Bu ilgi özel, farklı bir varlığı işaret etmez, tersine, belirli bir çevrenin toplumsal fenomenlerinin tüm bağlamını işaret eder (Tunalı 1998: 100).

Mukarovsky, bu noktada Husserl’in fenomenolojisine de değinerek açılımlarda bulunur. Toplumsal algıyı da işaret ederek algılamayı ve alımlamayı öne çıkarır. Bu öne çıkarma da daha sonra alımlama estetiğine de kaynaklık etmiştir.

Sanatın tüm bu estetik ve özerk bir gösterge olma işlevinin ötesinde, sanat yapıtının bir başka işlevi daha bulunmaktadır: bilgi iletme. O halde söz konusu sanat eseri estetik bir gösterge olmakla birlikte aynı anda bir zihin faaliyeti, duygu ve düşüncelerin dışavurumu haline gelecektir. Söz gelimi Sultan Ahmet Câmi, algılayanlar için estetik bir nesne olabileceği gibi aynı zamanda da bir ibadethanedir. Bu durumda sanat eserinin sadece estetik işlevi olmadığını, aynı zamanda bildirişim işlevinin de olduğunu görürüz.

Mukarovsky’ye göre sanat yapıtının bilgi iletme işlevi kimi sanatlarda açıkça görülür: şiir, resim heykel. Kimilerinde ise örtük ve gizli bir halde kalır: dans. Kimilerinde ise bilgi iletme işlevi tamamen görülmez bir hâl almıştır: müzik, mimarlık. Mukarovsky de düşüncelerini rahatça açıklayabilmek için bilgi iletme işlevinin açıkça görüldüğü sanatlar üzerinde durmuş, diğerlerinin zorluğu ve belirsizliğine dayanarak bu sanatları ikinci plana almıştır.

Mukarovsky, *Göstergesel Bir Olgu Olarak Sanat (Art as a Semiotical Fact)* adlı makalesinde düşüncelerini şöyle özetlemiştir:

- a. *Gösterge sorunu, yapı ve değer sorunuyla birlikte insan bilimlerinin temel sorunlarından biridir; bunların hepsi az ya da çok baskın bir biçimde gösterge olma niteliği taşıyan görüngülerle uğraşır. Bu nedenle*

dilbilimde anlam araştırmalarından elde edilen sonuçlar, insan bilimlerindeki görüngü- özelekle göstergesel nitelikleri en açık biçimde ortada olanlara- bu kendilerine özgü niteliğe göre ayrımlanabilmeleri amacıyla uygulanmalıdır.

- b. Sanat yapıtı, gösterge olma niteliği taşıır. Sanat yapıtı, yaratıcısının tek bir bilinçlilik durumuyla özdeş sayılamayacağı gibi alımlayıcısındaki benzer durumlarla ya da bir ürün olarak yapıtın kendisiyle de özdeş sayılamaz. Sanat yapıtı, bütün bir toplumun bilincinde yerini bulan “estetik nesne” olarak varlığını sürdürür.*
- c. Her sanat yapıtı, şunlardan oluşmuş özerk bir göstergedir: (1) algılanabilen bir gösteren olarak işlev gören ürün; (2) toplumsal bilinçte kaydedilmiş ve “anlam” olarak işlevde bulunan “estetik nesne”; (3) gösterilen şeyler bağıntı.*
- d. Temsil edici sanatların, “konusu” olan sanatların bunlara ek olarak ikinci bir göstergesel işlevi vardır ki, bu da bilgi iletme işlevidir.*
- e. Temsil edici sanatlarda yan yana bulunan bu iki göndergesel işlev bu sanatların evrimindeki temel diyalektik karşıtlıklardan, birini oluşturur (Mukarovsky 1983: 276-278).*

Mukarovsky'nin göstergelerle ilgili bu görüşlerine bakarak, ister organize ister dezorganize diyelim, Jakobson'un dilin işlevleriyle paralellik gösterdiğinden rahatlıkla bahsedebiliriz. Jakobson da işlev konusunun altını çizerken Mukarovsky ile önemli bir ortaklık oluşturmaktadır.

O halde, güzelin amaçsızlığının üzerinde duran Kant'ın görüşlerinin, Mukarovsky ile Jakobson'u nasıl etkileyebileceği sorusuna geri dönmek zorunlu hâle gelmiştir. Bu sorunun cevabını hem dilbilimle hem de göstergebilimle vermek mümkündür.

Öncelikle dilin işlevleri olarak veya estetik gösterge olarak baktığımızda sanat eserindeki güzel olgusu, eserin işlevlerinden bağımsızdır. Bir diğer şekilde söyleyecek olursak güzellik ile işlev, iki düşünür tarafından da çok ayrı noktalara konumlandırılmıştır.

Mukarovsky'nin Kant'ın estetik özerklik anlayışına paralel olan göstergebilime dair bazı kavramları bulunmaktadır:

1) Günlük Dil-Şiirsel Dil (Standart Language- Poetic Language): Prag Dilbilim Dairesi'nin temel kurucularından Jan Mukarovsky ve Roman Jakobson'a göre yapısalcı edebiyat teorisinin birincil görevi şiirsel dil ile standart dil arasındaki farkları belirlemektir (Galan 1995: 277). Günlük dil, insanlar arasında kullanılan, bildirişimi sağlayan ve belirli gramer sınırlılıkları bulunan standart dildir. Bu dildeki en önemli nokta, gösteren ile gösterilen arasındaki yüksek uyumdur.

Mukarovsky, Şiirsel Adlandırma ve Dilin Estetik İşlevi adlı makalesinde şiirsel dil ile ilgili şunları söylemektedir: “*Şiirsel adlandırma olarak da ifade edebileceğimiz şiirsel dil, biçim olarak dilin gramerleri üzerinde yükselmekte ancak asıl farkı içeriğinde taşımaktadır. Diğer bir deyişle şiirde dil, doğal kullanımının ötesinde yeniden kurulur. Şiir dili için geçerli olan, günlük konuşma bağlamında geçerli olmayabilir. Bu karşı görüşlere yanıt vermek gerekirse: 1. Kural dışına çıkmak gereklidir. Çünkü kural dışına çıkma, alışılmış kullanımların karşıtıdır ve her kural dışına çıkış bir sınamadır. Bilinçli ya da bilinçdışı, şimdiye dek alışılmadık yeni bir şeyi, bir kullanımı yakalamaktır; 2. Estetik işlevi pratik işlevlerden ayıran sınır her zaman açık ve seçik olarak algılanmayabilir. Özellikle sanatla diğer insani etkinliklerin ayrımında bir noktaya gelmiş olabilir.*” (Mukarovsky 1980:150)

Günlük dilin belirli kuralları içerisinde herhangi bir aksama, sapma veya farklılık görülmez. Bu yüzden toplumun kullandığı, üzerinde normatif değerler oluşturduğu dil, günlük dildir.

Mukarovsky, *Standart Dil ve Şiirsel Dil* adlı yazısında günlük dil ile şiirsel dil arasında ayırım yaparken şu noktalara dikkat çeker: *Şiirsel dil, standart dilin bir çeşidi değildir. Çünkü kendine ait kullanımı, sözlük derinliği ve sözdizimi vardır. Bu ayırımı yapmak standart dil ile şiirsel dilin yakın ilişkisini koparmak değildir. Çünkü şiirsel dilin standart dilin kasıtlı ihlali olduğu aşikârdır. Standart dilin sistematik ihlali, şiirsel dil kullanımını mümkünleştirir; bu imkân olmazsa şiirsellik de olmaz. Kısacası standart dilin normlarında ne kadar ihlal varsa, o dilde o kadar şiirsellik ihtimali vardır. Öte yandan, ne kadar az ihlal ihtimali varsa o kadar da az şiirsellik ortaya çıkar.* (<https://www.scribd.com/doc/235675334/Standard-Language-and-Poetic-Language>).

Şiirsel adlandırmanın gerçeklikle olan ilişkisiyle değil de metin içerisinde bulunduğu yerle belirlenebileceğini söyleyebiliriz. Böylelikle, şiirsel bir yapıtta yer alan bir sözcük ya da sözcük öbeği, başka bir metne getirildiğinde (örneğin bir bildirişim metnine) içinde yer aldığı metnin anlamsal havasını da beraberinde taşıdığı gerçeğini açıklığa kavuşturmuş oluruz. Gerçekte bu, toplumun ortak bilincinde varolan bir olaydır. (Mukarovsky 1980: 151)

O halde Mukarovsky, şiirsel dilin, kaynağını günlük dilden aldığını kabul etmektedir. Ancak bizim için altını çizdiği nokta belirgindir. Şiirsel dil, zenginliğini standart dilin derinliğinden değil; sistematik ihlalinden almaktadır. Şu durumda dilin sistematik ihlali ile şiirsellik ihtimali arasındaki doğru orantıyı işaret etmek yanlış olmayacaktır.⁶

2) Ön Plana Alma- Arka Plana Atma (Foregrounding- Backgrounding): Ön plana alma, aynı zamanda düzenin ihlâl edilmesi/kırılması, hatta bozulmasıdır. Ön plana çıkarma dilin standart normlarının kırılmasıyla gerçekleşir. (Özsarı 2013: 86) Az sonra ifade edeceğimiz kavram olan otomatikleştirme, kavramları belirli bir şemaya sokarken ön plana alma, dilin kullanımını bu şemanın dışına iter. (<http://www.scribd.com/doc/235675334/Standard-Language-and-Poetic-Language>).

Arka plana atma/ backgrounding ise açıkça belirlenmiş standart dilin genel ilkeleridir. Mukarovsky'e göre, standart dil, şiirde arka planda yer alır. Çünkü standart dil açıkça belirlenmiş standart normlardan oluşur (Özsarı 2013: 86). Standart normlar, halkın belleğine kazınmış, gramer veya argo gibi bire bir karşılıkları olan ifadelerdir ve zamanla insanların belleğinde otomatikleşmiştir. Mukarovsky de şiiri ön plana çıkmış veya arka planda kalmış dinamiklerin diyalektiği olarak görmektedir (<http://www.scribd.com/doc/235675334/Standard-Language-and-Poetic-Language>).

3) Otomatikleştirme- Düzen Bozma (Automatization-Deautomatization): Otomatikleştirme, standart dilde görülen kullanımın aslında ta kendisidir.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Özsarı, Çek Yapısalcısı Jan Mukarovski'nin Standart Dil ile Şiirsel Dil Ayrımı Üzerine Bazı Dikkatler, AKAD, Balıkesir 2013, S.2, s.79-88,

Otomatikleştirme ile dilin izole edilmiş kavramlarını ve dil unsurlarının birbiriyle olan ilişkilerini her biri kesin amaçlar ifade edecek şekilde kullanıldıklarını görürüz (Duskova 2003: 54). Bir diğer deyişle, otomatikleştirme, dilin kullanım sürecinde bilinci devreden çıkararak refleksif ve dışavurumcu bir hal alır. Böylece işaret ile gösterilen kuvvetli bir bağ kuracağı için bilincin dikkati işarete değil, gösterilene kayacaktır.

Düzen bozma ise, dildeki otomatikleştirmenin tam tersidir. Şiirsel dil için en önemli kavramlardan biri olan düzen bozma, işin içine bilinci katmakla başlar. Bir diğer deyişle, sözcüklere yeni veya farklı anlamlar kazandırarak sıradan (otomatik) kullanımından dışarı çıkarır ve yeni bir algı prensibini devreye sokar.

Düzen bozma kavramını bir nevi güncelleme (actualization) olarak da ele almamız da mümkündür. F.W. Galan da söz konusu kavramları Edebi Sistem ve Sistemik Değişiklik: Edebiyat Tarihinin Prag Okulu Teorisi, 1928-48 (*Literary System and Systemic Change: The Prague School Theory of Literary History 1928-48*) adlı makalesinde “Yapısalcı teori, edebi evrimi, güncelleme ve otomatikleştirme arasında devam edegelen işlevsel bir kombinasyon olarak savunur.” (Galan 1979: 278) ve “Sanat eserlerinin şiirsel yapısı güncellenen ve güncellenmeyen elemanların karşılıklı ilişkilerinden doğar.” (Galan 1979:279) ifadesini ekler.

Bunların yanı sıra, Çek Yapısalcılığı’ndaki Kantçı etkinin bir diğer yansıması olarak Vodicka’nın görüşlerini gösterebiliriz. Vodicka’yı anlattığımız bölümde, kurgusal-kurgu dünya (fictional-fictive world) kavramına işaret etmiştik. Bu kavram çerçevesinde fark etmemiz gereken şey oldukça açıktır: “Yazar kurgusal bir dünya yaratmak için anlatı metni düzenler; okuyucu da bu dünyayı anlatı metniyle keşfeder.” (Sladek 2006: 213)

Kurgusal dünya, kendine ait bir gerçeklik oluşturur. Kendince bileşenleri veya kurgusal parçaları bulunur. Dolayısıyla reel dünya algısıyla eşitlenemez. Bu yüzden daha önce deneyimlenmemiş, bunun yerine üretilmiş diyebileceğimiz bir edebi gerçeklik ortaya çıkar. Edebi gerçeklik de yaşadığımız dış dünyanın kanun veya prensipleriyle açıklanamayacağı için Kant’ın estetik özerklik fikriyle paralel olarak nitelendirebiliriz.

Çek Yapısalcılığı'ndaki Kantçı bakış açılarından bahsettikten sonra, bu düşüncenin tam tersine, Hegelci öncüllere bakabiliriz. Hegelci bakış, avangart sanat ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya önemli bir tablo çıkmaktadır.

Mukarovsky ve Vodicka'nın tarihsel bakış anlayışı, Hegelci öncülleri içermektedir. Tarihsel bakış anlayışı –tarihsel perspektif de denilmektedir- Kant'ın statik güzel anlayışının karşısında yer almaktadır. Hegelci bakış açısının güzel anlayışına olan dinamik etkisinin sebebi, eserin belirli bir süreçte oluşmamasına karşın algılanmasının, toplum içinde o eserin yaşamasının belirli bir süreçte dayanmasıdır. Daha anlaşılır biçimde söyleyecek olursak, eserler çeşitli dönemlerde çeşitli biçimde algılanabilir, daha fazla veya daha az beğenilebilir.

Tarihsel perspektif de diyebileceğimiz bu anlayışı somutlaştırabiliriz. Söz gelimi 16. yüzyılda yazılmış bir divan edebiyatı eseri, kendi dönemi için oldukça önemli ve popülerdi. Ancak 21. yüzyıla geldiğimizde bu eser, sadece edebiyat tarihi kapsamında ele alınan bir madde haline gelmiş olabilir.

Zima, bu konuda şunları iletmektedir: “Çeklerin tarihsellik kavramı, sosyal değerler sistemini nesilden nesile nakleden estetiği, ahlâkî çatışmaları ve siyasal mücadeleleri de içine alan bir kavramdı.” (Zima 2004: 79) Zima'nın bu cümlesi, verdiğimiz örneği daha da anlamlı hale getirmektedir.

Yaptığımız alıntı, güzelin nedensiz ve kavram dışı oluşuna bir itiraz niteliğindedir. Çünkü sanat eserlerinin toplum hayatını, işleyişini gerçek ya da kurgusal biçimde de olsa iletme özelliğine sahiptir. Toplum hayatını iletirken de sanatseverlerden kendi ilgilerine göre tepki görürler. Bu tepkiyi de bireyin toplum normlarına bağlılığı veya sanat eserinin normlarla ilişkisi belirlemektedir.

Daha sonra açıklayacağımız kavramlardan biri olan norm, toplumun ortalama kabul edebileceğimiz değer yargılarını ve kurallarını barındırmaktadır. Mukarovsky'nin normlarla ilgili düşüncesi bellidir: Sanat eseri normlara karşıt olmalıdır. Klasik eserler, normlara yüksek oranda uyduğu için klasik adını almıştır ve kalıcılığını sağlamıştır. Bu durum, dönemin sanat anlayışı ve beğeni ölçütleri sayesinde geçerlilik kazanmıştır. Ancak mevcut dönemde bir sanat eserinin değer kazanması, normlara uymasıyla değil, normları ihlal etmesine bağlıdır.

Mukarovsky'nin norm karşıtı sanat anlayışı bizi ister istemez avangart sanat uygulamalarına götürmektedir. Bu bağlamda daha önce saydığımız şiirsel dil, ön plana alma ve düzen bozma gibi kavramlar, avangart sanat anlayışına da rahatlıkla uygulanabilecek kavramlardır. Böylece söz konusu kavramlara bakarak Mukarovsky'nin deneysel eserlere önem verdiğini rahatlıkla söylenebilir.

Prag Dilbilim Çevresi'nin düşünürleri geleneksel edebi zihniyeti yeniden formüleştirmek için yola çıkmıştı. Bu formülün yöntemleri belliydi:

1) Jacobson, yapısalcılığı işaret ediyordu. Jakobson, o dönemde edebi manifestoların içindeki baskın fikri özetlediğinde en uygun terimin yapısalcılık⁷ olduğunu düşünmekteydi. Jacobson, bu düşüncesiyle edebi eserin yorumunu mekanik yığını ortaya koymaktan değil, gizli anlamı açığa çıkarmaktan bahsetmekteydi.

2) Çek Yapısalcılarının öngördüğü şiir, deneysel bir yapıya sahipti. Bu yapının kapsamı, sorunları ve dil ötesi olmasıyla durmaksızın değişim düşüncesi içinde geliştirilmişti.

3) Edebi eserler, soyut ve açıklayıcı şiirleri evrensel kategorilerle birleştirmektedir.

4) Çek Yapısalcılarının bilgi dayanağı, sıradan okur ile okumak konusunda uzmanlaşmış okur arasında bir ayrım talep etmektedir. (Dolezel 2008: 38)

Çek Yapısalcılarının ortaya koyduğu dilbilimsel, göstergebilimsel ve eleştirel düşüncelerin yanı sıra sesbilime dair görüşleri de sesbilim tarihi için oldukça önemlidir. Bu konuda çalışmalar yapan Trubetskoy ve Jakobson –özellikle Trubetskoy- sesbilimin gelişiminde önemli roller oynamıştır. Önceki bölümlerde andığımız Sesbilimin İlkeleri, Trubetskoy'un her zaman hatırlanan ve hatırlanacak olan bir eseridir.

Trubetskoy, Sesbilgisi ve Sesbilim adlı makalesinde “*Sesbilim, incelenen dilde hangi sessel ayrılıkların anlam ayrılıklarına bağlandığını, ayrımlaşma öğelerinin (ya da belirtilerin) birbiriyle ne gibi ilişkiler kurduklarını ve hangi*

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: İ. Emre Işık, Öznenin Dili, Bağlam Yay. , İstanbul 2000

kurallar uyarınca sözcükler ya da tümceler oluşturmak üzere birleştiklerini araştırmalıdır.” (Trubetskoy 1999: 90) diyerek sesbilimin araştırma alanlarını açıklamaktadır.

Trubetskoy’a göre sesbilimde temel olan karşıtlıktır. Bundan her türlü sessel karşıtlık ve sesin getirdiği anlamsal karşıtlığı anlayabiliriz. Bu karşıtlıkların her birine Trubetskoy, ayırıcı sesbilimsel birim adını vermektedir. Bu terimle sesbilimsel birimlerin çok değişik uzunlukta olabilecekleri sonucunu çıkarmaktadır (Trubetskoy 1999: 93).

Trubetskoy’un ortaya koyduğu sesbirim, karşıtlık, vb kavramlar, sesbilime sayısız katkılar sağlamıştır. Bu katkıları Sesbilimin İlkeleri adlı eserden takip etmek mümkündür.

Dilbilim, göstergebilim, sesbilim ve eleştiri ile ilgili konulara yer verdikten sonra bizim için önemli olan Çek Yapısalcılarının ortaya attığı kavramlara da bir bakalım:

3.1. Norm

Normal sözcüğünün kökü diyebileceğimiz olan norm kavramı, ortalama değerleri bildirmektedir. Kişiyeye veya topluma göre değişiklik göstermektedir. Durkheim felsefesinin de derin izlerini taşıyan norm ifadesi, sanatçının üretimi sırasında değil, sanat eserinin algılanması ve eserin beğenilmesi/beğenilmemesi anında ortaya çıkmaktadır.

Normun statik ve sabit kıstasları bulunmamaktadır. Her toplum kendi normlarını oluşturur. Bu normlar toplumlara göre değişebileceği gibi aynı toplumun çeşitli tarihsel dönemlerine göre de değişiklik gösterebilir.

Ahlakî, yasal, dilbilimsel ve ilmî normlar daima uyumluluğu ve kurallara uymayı gerektirmektedir (Zima 2004: 83). Bununla birlikte Mukarovsky’ye göre sanat eseriyle oluşan estetik norm ise bu itaatın karşıtlığında yer alır. İtaatin karşısında yer alan avangart sanat uygulamaları, kendini bu estetik anlayış çerçevesinde var edebilmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Klasik dönemde, sanat eserleri toplumsal ve estetik normlara yüksek oranda uyduğu için değerli görülmüştür. Söz

konusu dönemde hükümdarlar ve nüfuzlu kişiler, sanatın bu yönüne değer verdiği için sanatçıları desteklemekteydi. Ancak 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başları itibariyle sanat artık bu destek beklentilerinden çekilmiş ve bu yüzden normları uygulamak yerine normları kırma yolunu tutmuştur.

Norm kırmak ile kasıt, sanat eserlerinin sanat ve toplum normlarını reddetmesidir. Hem Hegelci düşüncenin, hem avangart sanat uygulamalarının etkisiyle Çek Yapısalcıları, durmaksızın değişen, dönüşen bir sanat anlayışı geliştirmişlerdi (Dolezel 2008: 38).

3.2. Yapı

Bir edebi eserdeki organizasyon ilkelerinin tamamına “yapı” denmektedir. Edebi eserlerde motifler, leitmotifler, tekrarlar, semboller vb. pek çok etmen bulunmaktadır. Bu saydığımız kavramların tamamı yapıyı oluşturur. Kimi zaman bu kavramlardan sadece biri yapıyı oluştururken kimi zaman da tamamı birlikte devreye girebilir. Yapı kavramı Hegel’in anlamlı bütünlük anlayışı ve Saussure’ün dilbilimsel sistem görüşlerinin bir çeşit sentezidir. Hegel yapıyı oluşturan unsurların belli bir anlamın oluşmasına katkıda bulunduğunu ve böylece anlamlı bütünlüğün sağlandığını ifade etmektedir. Bu da Saussure’den öğrendiğimiz işaretleyen ve işaretlenen uyumunu göstermektedir.

Genel olarak yapı kavramının ilk kez nerede veya kim tarafından kullanıldığı tam olarak belli değildir. Ancak yapı kavramını ilk kez bu kadar açık olarak kullanan, edebiyata net biçimde uyarlayan topluluk Çek Yapısalcılığı, düşünürü ise Mukarovsky’dir.

Mukarovsky, “Sanat Teorisinde Bütünlük Kavramı” adlı eserinde kompozisyon ve yapı kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Bu eserde kompozisyonu tamamlanmış, düzenlenmiş bir metin olarak değerlendirirken, yapıyı ise tamamlanması şart olmayan, sadece belirli bir anlamı sağlaması yeterli görülen semantik parçalar olarak değerlendirmiştir.

Rene Wellek ise yapı için “*Yapı ise estetik amaçlar için düzenlenebildiği ölçüde hem muhteva hem de şekli içine alan bir kavramdır. Bu perspektiften*

bakıldığında sanat eseri belli bir estetik amaca hizmet eden bütün bir işaretler sistemi veya işaretlerden oluşan bir yapı olarak düşünülecektir.”(Wellek 2005: 117) ifadesine yer vermiştir.

Söz konusu işaretler sistemi birlikte bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütünlük içinde parçaların birbiriyle uyumu önem arz etmektedir. Nitekim Mukarovsky, yapıyı birleşenlerin sadece toplamı olarak değil, onların hareketliliği olarak algılamıştır (Sladek 2014: 88). Buradan çıkan anlam şudur: Sanat eserinde yer alan ifadeler, leitmotifler, motifler kendi içlerinde dinamik bir bütünlük oluşturmakta ve bu bütünlüğe de yapı denmektedir.

3.3. Estetik Değer

Estetik değer, sadece işlev ve değer ile açıklanamaz. Aslına bakarsak, işlevin alanı estetik değere göre çok daha geniştir. Öte yandan başlı başına normun sınırlarıyla da aynı değildir, çünkü kapsam bakımından fark vardır.

Estetik nesnenin beğenisi fenomeni bir bütün gibi değerlendirip bu bütünü tüm karmaşıklıklarıyla inceler. Nesne özerk bir oluşumdur, buna karşılık beğeni ise kişisel değerlerle ortaya çıkar. Beğenin doğruluğu değer aralığına bağlıdır. Söz konusu değer aralığı ise toplum ve sosyolojik kıstaslar aracılığıyla belirlenir. Böylece estetik çeşitli alanlarda değişken ve farklı bir hal alır.

Hubert Dethier'nin belirttiği üzere *“Evrensel değer diye bir kavram mümkün değildir. Çünkü beğeni eklemli ve kişisel bir yapıya bağlı olup zaman ve mekânla ilgilidir.”(Dethier 1985: 84)*

Dethier'nin dikkat çektiği üzere, estetik değerın göreceliliği zaman ve mekâna bağlı olup bu göreceliliğin bir anlamda Hegelci öncüller içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Estetik değerın dinamikleri, sanat eserinin sosyal karakteri, sanatçı ve toplum arasındaki ilişki veya daha geniş biçimde söylemek gerekirse sanat ve toplum arasında kökleşmiştir.

Bir sanat eserini yorumladığımızda bizim için mutlak özellikler içerdiğini varsayabiliriz. Sanat eseri, bir işaret olup antropolojik veri olarak değerlendirilemez. Bir işaret olan sanat, bize bir şeyler sunar veya kendinden başka şeylere atıfta bulunur.

Bu işaretin kullanımıyla kişisel anlam yaratılabilir ve yorum yapılır. Söz konusu işaret böylece toplumun bir parçası hâline gelir ve yorumlanmaya açılmış olur. (Dethier 1985: 85)

Her insanın bilinci, toplum bilinci tarafından derin biçimde etkilenmiştir. Sanat eseri, sanatçı ile sanatsever arasında bir işarettir. Sanatsever, işaret olması nedeniyle sanat eserini yorumlama hakkına sahiptir.

Sözün özü, estetik değer, sanat eserinin sanatsever tarafından algılanmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Sanatsever, eseri kendi bilinci ile -toplum bilincinden etkilenmiş halde- kendi ve toplumsal normlar çerçevesinde (siyasî, felsefî, dinî normlar) değerlendirmektedir. Bu değerlendirme ve tepkinin sonucu olarak da estetik beğeni ortaya çıkmaktadır.

3.4. Fonksiyon (İşlev)

Fonksiyon (işlev), Çek Yapısalcılığının en önemli kavramlarından biridir. İşlev kavramı o dönemde var olan çeşitli yaklaşımları – mevcut geleneksel dilbilimi ile semiotik ve işaret kavramını- çeşitli yönleriyle bir araya getirmeyi başarmıştır (Čermák 1995: 2).

İşlev, söylediğimiz gibi Prag Dilbilim Çevresinin geliştirdiği ve üzerinde durduğu terimlerden biridir. Buna göre her bir sistemin kendi içinde bir amacı vardır. Büyüklü küçüklü bütün parçalar, birleşme işlevindedir (Palec 1991: 29).

Libuse Duskova, Prag Dilbilim Okulu Sözlüğü (Dictionary of the Prag School of Linguistics) adlı eserinde *işlev* ve *Prag kavramlarından işlev* maddelerinde şunları ifade etmiştir: “*Prag dilbilimcileri işlev kavramını anlamın (kelimenin veya cümlelerin işlevi) veya semantik birimlerin yapısının (fonemin işlevi) bulunduğu yer olarak düşündüler. Prag dilbilimsel kavramları içerisinde işlevin birbirine eş iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi, işlevin yapısal bir kavram olması. Yani Praglılar işlevi dilin nasıl şekillendiği problemi veya parçaların birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu açıklayan yapısal bir kavram olarak ele aldılar. İkincisi Prag dilbilimcileri işlev teriminin bir bağ değil, bir görev ifade ettiğini işaret ettiler.*” (Duskova 2003: 81)

Duskova'nın söz konusu açıklamasına bakarak işlev ile ilgili işaret etmemiz gereken şudur: Dil, sanat gibi bir göstergeler bütünüyse, bu bütünlüğü işleve göre incelemek ve bu işlevi de sözcükler, anlamlar arası bir bağ olarak değil sözcüklerin ve cümlelerin yüklendiği görev yönünden ele almak gerekecektir.

Dilbilimsel işlev için bunları söyledikten sonra üçüncü bölümün başlarında Jakobson'un ortaya koyduğu dilin işlevlerinin de bu kategoride olduğunu hatırlatmış olalım.

Öte yandan Mukarovsky'nin ortaya koyduğu estetik işlev anlayışı da bulunmaktadır. Anlamca her yöne rahatlıkla çekebileceğimiz estetik işlev kavramı, sanat alanından çıkarak pek çok alana da sıçramıştır. Sladek'in estetik işlev üzerine şöyle bir bulgusu bulunmaktadır: “*Estetik işlev, dilin kendine has işlevlerinden biridir ve dilin bilgilendirici işlevinin karşıtı olarak tanımlanır.*” (Sladek 2014: 87)

Yapı ve dilin işlenmesi dilin edebi kullanımıyla sıkı sıkıya alakalıdır. Makine gibi tamamen sanat dışı bir şeyin de estetik işlevi olabileceğini söylemek mümkündür. Bunun tersi de doğru olabilir: Bir müzik parçası gibi kesinlikle estetik olan bir şey, korkutucu olmakla birlikte estetik dışında başka bir işlevi yerine getirebilir (Dethier 1985: 79).

Estetik, herhangi bir nesnenin doğasında bulunmayıp sosyal şartlarla ortaya çıkan bir kavramdır. Nesnede estetik işlevin olduğunu öne süren ve bu işlevi oluşturan etmen toplumdur. Gerçeklik, beraberinde estetik işlev barındırmaz ancak öznel durumlarla ortaya çıkar. Böylece estetik, daima estetik ve estetik olmayan değişken karakterlerin ve dinamiklerin ilişkisi içinde var olur. Bunları düşündükten sonra Mukarovsky, estetik işlevi dışsal etkileri sıfırlayarak sanat eserlerinin kendine yönelmesi gerekliliğini işaret etmiştir.

3.5. Estetik Hâkimiyet

Estetik hâkimiyet, sanat eserini veya şiiri oluşturan parçalar üzerine odaklanan bir terimdir (Zima 2004: 73). Sanat eserini oluşturan kalıcı bileşenlerin biçimini değiştirip sınırlarını belirler ve onlara hükmeder. Bu organizasyondaki amacı eserin yapısını ve yapısal bütünlüğünü korumaktır.

Estetik hâkimiyet kimi zaman bir vezin, kimi zaman nazım birimi veya biçimi, kimi zaman sanat dalı veya metni oluşturan ses birliği olabilir. Bu hâkimiyet okuru çektiği gibi edebi eserlerdeki ideolojik veya estetik bir unsur hâline gelebilir.

Jakobson, metinlerin yapısal olarak incelenmesini başlatmıştır. O, edebi metni bir çeşit dil olayı ve organizasyonu olarak görmüş ve bu anlayışla metinlere yaklaşmıştır. Jakobson'a göre edebiyat biliminin konusu edebîliktir. Yani bir eseri edebi yapan şeyin peşinden gitmektedir. Ona göre temel sorulardan biri de "Dilsel bir bildiriye bir sanat eseri yapan nedir?" sorusudur.

Buna karşın Mukarovsky, bütün işlevleri estetik işlevle tanımlayabileceğini ifade etmektedir. Sanat eserinin, üsluptaki şiir dili sayesinde, günlük dilden ayrıldığını ifade eder. Bu yeni bir üslup oluşturur ki bu tarz kendine dönen mesajın hâkimiyetini metne dönüştürür. Çünkü estetik işlev diğer işlevlerden farklı bir söyleyiş tarzına sahiptir. Mukarovsky'nin bu söylemi doğrudan doğruya Kantçı bir bakış açısı olup Hegel'e de karşıt bir duruştur (Zima 2004: 74).

Mukarovsky, estetik hâkimiyet görüşünün arka planında, edebiyatın kavramsal bir alana dönüşemeyeceği konusunda, Hegel'e; bir eserin bozulmadan başka bir dile çevrilebileceği konusunda ise Kant'a karşı çıkmaktadır.

3.6. Semantik Jest

Semantik jest, Çek Yapısalcılığı'nın kullandığı önemli Kantçı kavramlardandır. Semantik jeste göre bir edebi metnin anlamı sabit değildir. Çünkü edebiyat kendi başına anlamlıdır. Bu ifade, Kant'ın "güzel" anlayışına doğrudan bir atıf içermektedir.

Edebi metnin semantik süreci, edebî eserin anlamını oluşturan unsurlar olmaksızın tek yanlı harekete geçiren bir süreçtir. Kısmen de fenomenoloji ile birlikte düşünebileceğimiz bu cümle, metnin algılanması, anlamlandırılması sürecini işaret etmektedir. Mukarovsky'nin işaret ettiği bu sürecin toplamına da semantik jest denmektedir (Zima 2004: 77).

Semantik jest, bir anlamda eserin içeriğindeki zorunlu belirsizliktir (Zima 2004: 77). Bu belirsizliği de anlamın sınırlanmaması oluşturmaktadır. O halde bir metnin anlamının sorgulanması, sorgunun anlamsız olacağına delalet etmektedir.

Semantik jest, sanat eserinin yapısını düzenleme ilkesi olarak anlaşılabilir ve böylece sanat eserinin sınırlı olmasına rağmen onun geçerliliğini korur. Bu meseleye değişik bir bakışı Mukarovsky'nin yapısalcı görüşleri sayesinde sağlayabiliriz. Doğal olarak, yapının birleştirici gücü olan semantik ve semantik jest sanat eserinin semantik niyeti adı altında birleştirilebilir ve içerik gibi niteliksel özelliği tanımlanmamış olsa da böyle bir yöntem izlenebilir.

Söz konusu durum semantik jest kavramının metinde net olarak görülemediğini ve metnin tek başına bir nitelik oluşturamayacağını işaret etmektedir. Yine de semantik jest kavramı, metnin anlamı, yorumlanması kavramsallaştırılması veya kavramsallaştırılmaması gibi pek çok sorunu tek seferde çözmektedir. Bu çözüme de Mukarovsky yapısalci terminoloji sayesinde ulaşmıştır.

Söylediklerimizi toparlamak gerekirse, Çek Yapısalcılarını sanata dair görüşlerini alışlagelmiş biçimlerden farklı biçimde dile getirmişlerdir. Ortaya attıkları yapı, norm, işlev, estetik değer, semantik jest, estetik hâkimiyet gibi kavramların edebiyat eleştiriciliğinde önemli yer tuttuğu açıktır. Çek Yapısalcılarının bu kavramlar dışında dile ve dilbilime dair görüşleri edebi eleştiriye uyarlanışları geleneksel eleştiriciliğin dışındadır.

SONUÇ

Günümüzde etkili olarak sayabileceğimiz edebi eleştiri, göstergebilim ve dilbilim kuramları temel olarak XX. yüzyıl kaynaklıdır. 20. yüzyılda, özelde dilbilimde, genelde ise sosyal bilimlerde yeni metot ve anlayışların bu kadar artmasında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün ortaya attığı görüşlerin önemli bir yeri vardır.

Saussure'den etkilenmiş olan akımlardan biri de Prag Dilbilim Çevresi'dir. Prag Dilbilim Çevresi, Prag Charles Üniversitesi İngiliz Edebiyatı bölümünde kurulmuştur. Bölüm başkanı Vilém Mathesius ile aynı fakültede çalışan Jan Mukarovsky, Bohuslav Havranék, Bohumil Trnka ve Jan Rypka gibi bilim adamları Alman dilbilimci H. Becker'ın verdiği dersleri tartışmak için bir araya gelmişlerdir.

Prag Dilbilimi Çevresinin temsilcileri sadece Çek edebiyat araştırmacılarından ibaret değildir. 1910'lu yıllardan itibaren Rusya'da ortaya çıkan fakat 1917'deki Bolşevik devriminden sonra Rusya'da rahat çalışma imkânı bulamayan Rus biçimciliğinin temsilcilerinin de Prag Dilbilimi Çevresinin güçlenmesinde önemli katkıları olmuştur. Nitekim siyasi sebeplerle ülkelerinden Prag'a göç eden Roman Jacobson, Nicolay Trubetskoy, Sergey Karsevsky gibi araştırmacıların Çek Yapısalcılığına katkılarını inkâr etmek mümkün değildir.

Prag Dilbilim Çevresi, çabuk büyüyerek Jan Mukarovsky, Petr Gregorovic Bogatryev gibi kurucu üyeleri dahil olmak üzere, elli kadar bilim adamının bir araya geldiği bir topluluk oldu. 1930'larda Rene Wellek, Felix Vodicka, J. Veltrusky, J. Prusek ve Josef Vachek gibi genç bilim adamları da topluluktaki yerlerini aldı. Önceleri, düzenli toplantılarda sunulan yazılar teorik dilbilim hakkındaydı, ancak sonra şiirsellik sorunu da tartışmanın eş değerinde önemli bir konusu haline geldi; etnoloji, antropoloji ve felsefe de bunları izledi.

Topluluğun uluslar arası bilimsel yayınları *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* (TCLP) (Prag Dilbilim Okulu Çalışmaları, 1929-1939) adlı sekiz ciltten oluşan eserlerde üyelerin ve ilgili gözlemcilerin İngilizce, Almanca ve Fransızca yazıları vardı. Tezlerde ortaya konulan düşünceler bazı açılardan dikkati çekmektedir. Bilhassa ikinci ve üçüncü tez, Çek yapısalcılarının temelde neyin peşinde olduklarını ortaya koymaktadır. İkinci tezde Saussure'in diakronik (art

zamanlı) inceleme yöntemini bir kenara bırakıp, senkronik inceleme yöntemine yönelmesi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü tez olan iletişim dilini şiirsel dilden ayırmaya yönelik girişimler ise, Çek Yapısalcılarının edebiyat biliminin kuruluşuna ve gelişmesine yönelik en orijinal katkılarıdır. Onların bu ayrımlarına çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Prag Dilbilim Çevresi yirmi yıldan fazla bir sürede pek çok etkinlik yapmış, ortaya koydukları yapıtlar ve düşüncelerle, edebiyat dünyasına yeni kavramlar ve bakış açıları kazandırmıştır. Bu buluşlara imza atarken dayandıkları felsefi ve estetik dayanakların çokça faydasını görmüşlerdir.

Felsefi kaynakların başında Kant'ı gösterebiliriz. Kant'ın estetik özerklik kavramına değinen Çek Yapısalcıları, sanatı ve güzeli bilişsel alanın dışına çıkarmışlardır. Güzelin ve sanatın bireyin beğenileriyle, yaşam algıları ve normlarıyla şekillendiğine değinmişlerdir. Çek Yapısalcıları, bu düşünceleriyle Alımlama Estetiğinin de temelini atmış durumdadırlar.

Hegel'in tarihi diyalektik anlayışına değinen Çek Yapısalcıları, sanatı, özellikle de edebiyatı, anlaşılması süreç alan ve bu süreçte de anlamın tazelendiği bir şekilde algılamışlardır. Tez-antitez-sentez düşüncesini yorumlama sürecine ekleyerek norm, değer gibi kavramları ortaya çıkarmışlardır.

Çek Yapısalcıları, sanat yapıtlarını incelerken Husserl'in fenomenoloji anlayışından da etkilenmiştir. Husserl'in fenomenolojisinin kaynağı aklın nesneyi algılayış sürecinden oluşmaktadır. Aklın nesneyi algılaması, nesnenin özüne indirgemelerle varması yani fenomenlerine erişmesi, kişiden kişiye değişiklik göstermektedir.

Durkheim'in sosyoloji anlayışından etkilenen Çek Yapısalcıları, edebiyatı toplum hayatının anlaşılmasında bir katalizör olarak görmüşlerdir. Çek Yapısalcıları, edebî eserin, her ne kadar kavram dışı kabul etseler de eserin toplumsal yanlarını tamamen göz ardı etmemişlerdir.

Son olarak avangart sanatın etkisiyle de Çek Yapısalcıları, sanatın norm kırması gerektiğini, bu yüzden deneysel anlayışa açık olduğunu iddia etmişlerdir.

Çek Yapısalcılarının felsefi ve estetik kaynaklarının ortaya koydukları düşüncelere ve kavramlara etkisi olduğunu ifade etmiştik. Bu bağlamda Çek Yapısalcıları, standart dil ile şiir dili arasında ayırım yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Kantçı bir yaklaşımın ürünü olan şiirsel dil kavramı, ön plana çıkarma ve düzen bozma gibi diğer kavramlarla desteklenmiştir.

Çek Yapısalcıları, Kantçı ve Hegelci düşüncelerin etkisiyle norm, yapı, estetik değer, işlev, estetik hâkimiyet, semantik jest gibi kavramlar öne sürmüşlerdir. Çek Yapısalcılarının görüşlerine göre bir metin dilsel malzemedan oluşmuş bir göstergeler bütünüdür. Çek Yapısalcıları, bu göstergeler bütününcü incelerken bazı kavramlara değinmişlerdir. Bu kavramların ilki yapıdır. Yapı, sanat eserini oluşturan motif, leitmotif gibi birliklerin, sıradan ifadelerin dinamik bir diyalektiğı olup bu diyalektiğın oluşturduğı bütünlüktür. Norm, Durkheim'cı görüşle ortaya çıkmıştır. Toplumun belirli kıstaslarına dayanmaktadır. Toplumca normal olarak kabul edilen ve toplumun bireye dayattığı kurallardır. Klasik dönem eserleri normlara uyduğı kadar başarılı olmakla birlikte modern dönem sanat eserleri norm kırabildikleri ölçüde başarılı olarak kabul edilmektedir. İşlev, metnin küçüklü büyüklü parçalarının birbirleriyle olan bağını sağlama görevidir. Estetik değer, Hegelci bir bakış açısıyla açıklanan bir kavramdır. Estetik değer işlev veya norm ile sınırlanamaz. Döneme, sanatçıya ve topluma göre değışen estetik beğeniler bütünlüğünü ifade eden kavramdır. Semantik jest ise Kantçı düşüncenin eseri olan bir kavramdır. Semantik jest, sanat eserinin algılanması, anlamlandırılması sürecini belirtmektedir. Tezimizde ele aldığımız son kavram olan estetik hâkimiyet ise sanat eserinin sınırlarını ve biçimini ifade eder. Estetik hâkimiyet, kimi zaman ölçü, kimi zaman uyak, kimi zaman ise daha başka şekillerde sanat eserlerinde zuhur edebilir.

Çek Yapısalcılarının ortaya attığı kavramları kısaca özetledikten sonra asıl önemli nokta olarak bu kavramların uygulanışını gösterebiliriz. Söz konusu kavramlar yoluyla eleştirmenlerini sanat eserlerini objektif biçimde ele almaları kolaylaşmaktadır. Bizim literatürümüzde ise bu uygulamaları henüz görememekteyiz.

Sonuç olarak, ek Yapısalcılığı beraberinde pek çok yeni kavramlar getirmiştir. Bu kavramların içinde yapısalcılık, yeni bir bilim anlayışının ilk sistematik rneği hâline gelmiştir. Yapısalcılık, dilbilimi ve edebiyat eleştirisinden başka; felsefe, sosyoloji ve antropolojiye de uygulanmıştır.

Bilim hayatına yapısalcılık, işlev, norm, değer gibi pek çok kavram kazandıran ek Yapısalcılığı faaliyetleri 1948 yılı itibariyle sona ermiştir. Bu akımın faaliyetleri ve üretimi daha sonraki yıllarda sadece bireysel çabalar hâlinde srmştir.

ÇEK YAPISALCILIĞI KAVRAM VE TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Çek Yapısalcılığı kavram ve terimleri sözlüğü bölümümüzde, diğer bölümlerde adı geçmemiş ancak Çek Yapısalcılığı tarafından bulunmuş veya kullanılmış terimlerin sözlüğü yapılmıştır. Bu terimler sözlük maddesi olarak hazırlanırken, işlevsel olması açısından diğer dillerdeki adları da sırasıyla İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere anılmıştır.

* * *

açık vokaller (clear vowels, voyelles claires, maximal-helle vokale): Karanlık vokallerin karşıtlarıdır. Düz vokallerden oluşmaktadır.

analitik karşılaştırma (analytical comparison, comparaison analytique, analytische Vergleichung) : Farklı dil tiplerinin genetik özelliklerine göre değerlendirilmesidir.

analoji (analogie, Analogie, analogie): Analoji, fonemleri içeren morfolojik fenomenlerdir.

arkaizm (archaism, Archaismus, archaismus): Dilimize önceki nesillerden ve hatta daha eskilerden yerleşmiş, izini süremediğimiz dil dönemleridir.

basılmış dil (printed language, language imprimée, gedruckte sprache): Yazı dili ile karıştırılan bu kavram, esasında yazı dilinin bir varyantı olarak düşünülebilir. Yazı diline tam olarak yerleşmemiş aşırı ifadelerin bulunması anlamına gelmektedir.

bildiri (message, message, kommunikation): Dilsel bildirişim eyleminde konuşucunun belli bir düzene uygun olarak oluşturup dinleyiciye yönelttiği göstergesel bütün. Mesaj veya ileti olarak da bilinir.

bildirişim (communication, communication, kommunikation): Konuşmacıyla dinleyici arasında bildiri alışverişi, karşılıklı bilgi aktarımı. İletişim de denmektedir.

çift dillilik (bilingualism, bilinguisme, bilinguismus): Bazı fonolojik sistemlerin dilbilimsel bilinçte bir arada tanımlanmasıdır. Bir diğer deyişle bir coğrafyadaki bireylerin farklı gerekçeler nedeniyle aynı dilbilimsel zihinde birden fazla dili barındırmasıdır.

çok tonluluk (polytonism, polytonisme, polytonismus): Fonolojik bir sistemde melodik bağıntının sözcükte veya vokallerde var olmasıdır.

defonolojizasyon (Dephonologization, déphonolisation, dephonologisierung): Dildeki sesbilimsel farkları gizleme işleri için bu terim kullanılabilir. Tam tersi için bkz: fonolojizasyon

değiştirim (substitution, substitution, substitution): Anlatım ya da içerik düzleminde bir öğenin yerine bir başka öğe koyarak bu değişikliği öbür düzlemde de herhangi bir değişikliğe yol açıp açmadığını sınaama işlemi.

dil aileleri (families of languages, familles de langues, sprachfamilien): Çeşitli dillerden oluşan dil birlikleridir.

dildeki değişiklikler (changes in language, changements de la langue, sprach (ver) anderungen): Dilbilimsel bakışla dili yaratıcı kapasitesi sayesinde dilin kişiselden genele ulaşan çeşitli kullanımlar aracılığıyla yaşadığı değişikliklerdir.

dizge (system, système, system) Öğeleri ya da bölümleri çeşitli ilkeler uyarınca birbirine bağlı düzenli bütün, sistem.

dizgesel (systemic, systémique, systemisch): Dizge niteliği taşıyan, dizgeye ilişkin olan.

dizim (syntagm, syntagme, syntagma): Söz zincirinde birbirini izleyen ve belli bir birim oluşturan anlamlı öğelerin birleşimi.

dudak yuvarlaklığı bağıntısı (correlation of lip rounding, corrélation de forme des lévres, lippenbeteiligungskorrelation): Açık ve karanlık (düz ve yuvarlak) ünlülerin telaffuzu ile dudak şeklinin bağlantısıdır.

eklemlleme (articulation, articulation, artikulation): Sesleme örüntüleri aracılığıyla sesleri oluşturup çıkarma; akciğerden gelen havanın belli konumlara girmesini sağlayan hareketlerin tümü; özellikle de, ses yolunun kimi nokta ya da bölgelerde daralması ya da kapanması. Boğumlama olarak da bilinmektedir.

eklemlleme noktası (point of articulation, point d'articulation, artikulationspunkt): Sesler oluşturulurken eklemleyicilerin birbirine yaklaşması ya da değmesi sonucu ses yolunun daraldığı ya da tıkandığı yer.

eklemleyici (articulator, articulateur, artikulator): Akciğerlerden gelen havanın geçişi sırasında çeşitli hareketleriyle tınlatici boşlukların biçimini değiştiren, seslere kendini özgü tınıyı veren ses unsurları. Dudaklar, dişler, diş yuvaları, sert ve yumuşak damak, dil, küçük dil, boğaz gırtlak bunlara örnek olarak gösterebilir.

fonolojizasyon (phonologization, phonologisation, phonologisierung) : Sesbilimsel farkların bilgisini işaret eder. Bir çeşit ses mantığı oluşturmaktadır.

genelleşme (generalisation, généralisation, generealisierung): Anlamlı bir birimin içeriğinin daha kapsamlı duruma gelmesi. Türkçede aynı kavram, anlam genişlemesi olarak da bilinmektedir.

gerçekleşme (actualisation, actualisation, aktuelisierung): Bir dil biriminin söylemde kullanılması.

gösteren (signifier, significant, signifikant): Gösterilenle birleşerek göstergeyi oluşturan ses ya da sesler bütünü.

gösterge (sign, signe, zeichen): Genel olarak bir başka şeyin yerini alabilecek nitelikte olduğundan kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olgu; özel olarak, dilsel bir gösterenle bir gösterilenin birleşmesinden doğan birim.

gösterilen (signified, signifié, signifikat): Göstergenin kavramsal yönü; gösterenle birleşerek göstergeyi oluşturan içerik.

gündelik dil (colloquial speech, alltagssprache, langue courante): Bir dilsel dizgenin topluluk çerçevesinde, özellikle günlük gereksinimlerle ilgili bildirişim durumlarında yaygın biçimde kullanılan hali.

içerik (content, contenu, inhalt): 1. Göstergenin anlamı, gösterilen yanı. 2. Anlatım düzlemine karşıt olarak, bir bildirinin anlamsal, kavramsal bölümü.

içlem (intension, intension, intension): Bir kavramı tanımlayan özelliklerin tümü.

iletişimsel üslup (communicative style, style communicatif, miteilungsstil): Dinleyiciyi iletişimin içeriğinden koparmayarak dinleyicinin dikkatini içerikte toplama gereksinimi duyan üslup.

istiare (metaphor, métaphore, metaphor): Dizisel bağıntılar düzeyinde ortak anlambirimcilikler kapsadıklarından aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birini öbürü yerine ve karşılaştırma yapılmasını sağlayan sözcükleri kaldırarak kullanma sonucu ortaya çıkan değişmedir.

işlev (function, fonction, funktion): (Üçüncü bölümde açıklanmıştır.)

işlevsel (functional, fonctionnel, funktional): Bildirişim sürecinde belirli bir yeri bulunan, bildirişim açısından etkinliği olan.

izolasyon: İki kelimedede ortaya çıkan seme kombinasyonudur.

kapsam (extension, extension, extension): Bir kavramın kapsamına giren, o kavramın tanımladığı öğelerin tümü. Tersine için bkz: içlem

karanlık vokaller (dark vowels, voyelles sombres, maximal- dunkle vokale): Akustik açıdan yuvarlak vokaller grubunu içermektedir. Açık vokaller olarak gösterdiğimiz düz vokallerle karşıtlık oluşturmaktadır.

karşılaştırma (comparison, comparaison, vergleich): 1. İki ya da daha çok sayıda dilin birbirine benzeyen ve benzemeyen yanlarını ortaya koymak amacıyla yapılan inceleme. 2. Bir niteliğin çeşitli derecelerini belirtme olgusu.

karşılaştırmacılık (comparativism, comparatisme, komparatistik): Karşılaştırmalı dilbilim alanında etkinlik gösterme.

karşılaştırmalı yöntem (comparative method, style communicatif, mitteilungsstil): Dilin yapısal kurallarını ve gelişimini keşfetmeye yarayan yöntem. Söz konusu karşılaştırma dilin kendi dönemleri için de diğer diller arasında da kullanılabilir.

karşıt (contrary, contraire, kontrar): Birbirini olumsuzlayan anlamlı birimlerin her biri. Bir hâlin iki ayrı uç noktası olarak değerlendirilebilir.

karşıt anlamlılık (antinomy, antinomie, antinymie): Anlam bakımından birbirinin karşıtı olan sözcüklerin özelliği. Karşıt anlamlılık, sözlüğün anlamsal yapısını kuran başlıca olgulardandır.

karşıtlam (antithesis, antithése, antithese): Aralarında anlam karşıtlığı bulunan iki sözcüğü, dizimi bir arada kullanma.

karşıtlık (opposition, opposition, opposition): Bir dilsel birimle, belli bir bağlamda onun yerini alabilecek birim ya da birimler arasındaki bağıntı.

kavram [concept (notion), concept (notion), begriff]: Ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünüş, imge.

kaydırma (catachresis, catachrèse, katachrese): Yan anlam olarak da bildiğimiz, bir adın, çeşitli biçimlerde kurulan bir benzerlik bağıntısı aracılığıyla bir başka olguya ilişkin olarak da kullanılması.

kelime bilgisi (word-formation, formation des mots, wortbuilding): Sözcüklerin oluşum süreçlerine odaklanan bilme biçimidir. İşlevsel ve genetik olmak üzere iki ekolden oluşmaktadır.

kısaltma (abbreviation, abréviation, abkürzung): Kısaltmalar, isimlendirme birliklerinin özel şekilleridir. Fonolojik ve morfolojik olarak bakıldığında kendine has karakteristik yapıları vardır. İçerik yönünden bakıldığında kendi özlerinden bile ayrılmış haldedirler.

klîşe (cliché, cliché, klischee) : Dildeki otomatikleşme sonucu ortaya çıkmış ifadelerdir.

kontrast (contrast, contraste, kontrast) : bkz: Karşıtlık

konu (theme, thème, thema): Söylemde sözü edilen, hakkında bir şey söylenen kişi ya da nesne.

kök (root, racine, wurzel): Sözcüğün dilbilimsel açıdan en yalın, eksiz halidir.

köken yakıştırma (folk etymology, étymologie populaire, volksetymologie): Kökeni bilinmeyen bir sözcüğü gerçeğe uymayan bir kökene bağlama. Halk etimolojisi ya da popüler etimoloji de denmektedir.

kullanım (usage, usage, sprachgebrauch): Bir toplulukta ve belli bir dönemde geçerli yaygın ve ortak dil kurallarının tümüdür. Toplum normlarıyla ortaya çıkmaktadır.

lehçe (dialect, dialecte, dialekt): Bir dilin tarihsel, toplumsal vb nedenlerle zaman içinde söyleyiş, dilbilgisi ve sözlük açılarından ayrılmış biçimi.

melodik bağıntı (melodic correlation, corrélation mélodique des voyelles ou des mots entiers, tonverlaufkorrelation): Bir ses veya sözcük içinde vokallerin tonlamasıyla oluşan melodik farkların bağıntısıdır.

metnin semantik inşası (rhetorical structuring of context, structure oratoire du contexte, rednerischer aufbau eines kontexts): Konuşmacı ile dinleyicinin, yazar ile okurun arasında etkili bir sunum veya iletişim gerçekleşmesini sağlayan semantik inşadır.

morfem (morpheme, morpheme, morphem): Anlambirimin(monem) sözlük birime karşıt olarak dilbilgisini ilgilendiren türü. Diğer anlamı da en küçük gösterge yani dilsel birim.

nedensizlik (arbitrariness, arbitraire, arbitraritat): Gösterenle gösterilen arasında doğal, zorunlu bir bağ bulunmaması durumu.

otomatizasyon (Automatization, automatisation, automatisierung): Dildeki unsurların, belirli kombinasyonlar halinde toplanıp bir araya gelmesidir. Duruma ve bağlama göre düzenlenen bu kombinasyon, alıcı ile verici arasında düşünülme-sizin algılanır ve kendince basit bir düzen oluşturur.

ölçünlü dil (standard language, langue standard, standardsprache): Çeşitli yerel ya da toplumsal değişkenliklerin dışında kalan ve dilsel bir topluluğun ortak paydası olarak görülen dil, standart dil.

önceleme (anticipation, anticipation, antizipation): Sözdizimde, daha sonra gelmesi gereken öğeye daha önce yer verme.

öne sürme (enunciation, énonciation, ausserung): bkz: sözceleme.

seme (seme, séme, sema): Gramerde en küçük, bölünemez birimdir.

semem (sememe, seméme, semem): Herhangi bir gramatik yapıdır.

sesbilim (phonology, phonologie, phonologie): Sesleri bildirişimdeki işlevleri açısından inceleyen bilim dalı.

seslem (syllable, syllabe, silbe): Bir tek sesleme eylemiyle oluşan ses ya da sesler öbeği.

sesleme (syllabication, écriture syllabique, syllabierung): Ses dizilişlerini seslemlere ayırma, heceleme.

ses uyumu (cadence, cadence, kadenz): Cümlenin sonunda rahatlatıcı, sakin ses tonlamasına sahip özelliklerdir.

sıklık (frequency, fréquence, frequenz): Belli bir uzunlukta bir konuşma ya da yazıda aynı dilsel olgu ya da birimin gerçekleşme sayısı.

söylem (parole, parole, rede): Saussure ile ortaya çıkan bu kavram, dil ile farklılık içermektedir. Dil, kurallar içermekteyken; dilin kullanımıyla çıkan her bir anlam, söyleme denk düşmektedir.

söylem analizi (discourse analysis, analyse de discours, diskursanalyse): Cümle sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerine yönelik çözümleme.

sözbilim (rhetoric, rhétorique, rhetorik): Söz sanatlarını, her şeyden önce de buluş, düzenleme, tümcedeki sözcüklerin seçilme ve sıralanması sorunlarını, anlatım yöntemlerini uygulamaya koyma etkinliğini ele alan dal.

sözce (utterance, énoncé, ausserung): Bir konuşucunun ürettiği, iki es arasında yer alan söz zinciri parçası.

sözceleme (enunciation, énonciation, ausserung): Sözce üretme edimi, bireyin sözceyi belli bir bağlam ve durum içinde gerçekleştirmesi.

söz dağarcığı (vocabulary, lexique, wortschatz): Dil kullanıcısının sahip olduğu söz ve sözcükler kümesi.

standart dil (standard language, langue standard, standardsprache): bkz: ölçünlü dil

tam sesteşlik (complete homonymes, homonymes complets, vollstandige): Sesteşlik aynı gösterge ile farklı semantik yapıları anlatmaktır. İkiye ayrılır: Birincisi yaz, kır, at örneklerindeki gibi tam ses benzerliği ve bambaşka anlam kümesi oluşturmaktadır. Diğeri ise Türkçe'de olmayıp İngilizce gibi okunuşun benzediği (night-knight, lye-lie örneklerinde olduğu gibi) fakat sözcüklerde biçimce ve anlamca farklı olan sesteşliktir.

tanım (definition, définition, definition): Bir sözcüğün, bir terimin içeriğini açıklayan anlatım. Tanımlar, bir kavramı açıklayacağı gibi kavramın işlem ve kaplamalarına da değinebilir.

tek dillilik (monoligualism, monolinguisme, monolingualismus): Sadece kendi dillerini konuşan ve tek dil bilen bireylerin gösterdiği özellik.

tekil karşıtlık (isolated opposition, opposition isolée, isolierte opposition): Öğeleri arasındaki ayrılığın bir örnek taşımadığı karşıtlık. Sözlüksel karşıtlıklar çoğu kez tekil karşıtlık özelliği göstermektedir.

tek tonluluk (monotonism, monotonisme, monotonismus): Fonolojik bir sistemde melodik bağıntının yokluğudur.

terim (term, terme, terminus): Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına atıf yapan; bir bilim, uygulama veya uzmanlık dalına ait sözcük veya sözcükler.

terminoloji (terminology, terminologie, terminologie): Bir bilim, sanat, uzmanlık dalına ait sözcüklerin veya terimlerin oluşturduğu bütün.

tonlama (intonation, intonation, intonation): Cümlenin melodisini oluşturan seslem ya da sesbirimi aşan boyuttaki öğeler üzerinde yer alan yükseklik değişikliklerine verilen ad. Cümle türüne göre tonlama da değişiklik gösterebilir.

tutarlılık (coherence, cohérence, koharenz): Birbirini izleyen cümle ya da sözcelerin sözdizim, anlam ve kullanım bakımından, çelişmezlik ilkesine uygun biçimde bir arada bulunuşu.

ulam (category, catégorie, kategorie): Dilbilgisel ya da anlamsal sınıflandırma birimi; çeşitli ortak dilbilgisel ve anlamsal ölçütlere göre dil öğelerinin yerleştirildiği ya da oluşturduğu sınıf, kategori.

ulamsal (categorical, catégoriel, kategorial): Herhangi bir kategoriye ilişkin olan, kategori belirten.

uyum (harmony, harmonie, harmonie): 1. Çeşitli ses nitelik ve birleşimlerinden doğan, beğenilere uygun düşen işitsel izlenim. 2. Bir sözcükteki ünlüler veya ünsüzler arasında görülen benzeşim olayı.

üslup (style, style, stil): Dili kullanan kişi tarafından belirli bir amaç, biçim ve duruma göre konuşmacı veya yazarın kişisel tutumu (estetik, duygusal veya bilişsel) ile şekillenen dil kullanımı.

vurgu (emphase, emphasis, emphase) Sözdiziminde belirli kısımları daha açık ve net ifade etmek üzere kullanılan tonlama değişimidir. Bağlamı ve ifadeyi içeren anlarda konuşmacının ifade tavrını gösterir.

KAYNAKÇA

- ALTUĞ, Taylan. (1989), *Kant 'in Estetiği*, İstanbul, Pavel Yayınevi
- ARTUN, Ali. (2011), *Sanat Manifestoları Avangart Sanat ve Direniş*, İstanbul, İletişim Yayınevi
- ASLANTÜRK, Zeki; AMMAN, Mehmet Tayfun. (2008), *Sosyoloji*, İstanbul, Çamlıca Yayınları
- AYTAÇ, Gürsel. (1999), *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, Papirüs Yayıncılık
- BAYAR, Işıl. (2004), "Tarih Anlayışları Bakımından G.W.F. Hegel, F. Nietzsche ve M. Foucault", Ankara, Hacettepe Üniversitesi Fakülte Dergisi, C.21, s.245-252
- BROWN, Clifford. (1967), Leibniz and Aesthetic, Philosophy and Phenomenological Research, Vol.20, No.1, s.70-80
- CARTER, David. (2006), *Literary Theory*, Harpenden, Pocket Essentials
- CEVİZCİ, Ahmet. (1997), *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, Ekin Yayıncılık
- ÇERMAK, Frantisek. (1995), "Prague School of Linguistics Today", Prag, Linguistica Pragensia, s. 1-15
- DETHIER, Hubert. (1985), "The Critique of The Aesthetic Reason, From The Point of View of J. Mukarovsky", Philosophica Journal, s.77-88
- DOLEZEL, Lubomir. (2008), "Structuralism of The Prague School", Cambridge History of Literary Criticism, Vol.8, s.35-57
- DÖNMEZER, Sulhi. (1984), *Sosyoloji*, Ankara, Savaş Yayınevi
- DURKHEIM, Émile. (2004), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayıncılık
- DUSKOVA, Libuse. (2003), *Dictionary of The Prague School of Linguistics*, Amsterdam, John Benjamins Company

- EAGLETON, Terry. (2003), *Literary Theory* The University of Minnesota Press
- ERKMAN- AKERSON, Fatma. (2010) *Edebiyat ve Kuramlar*, İstanbul, İthaki Yay.
- FLACCUS, Louis William. (2011), *Sanatçılar ve Düşünürler*, İstanbul, Kapı Yayınları
- FREUND, Julien. (2000), *Beşeri Bilim Teorileri*, Ankara, TTK
- GALAN, Frantisek W. (1979), “Literary System and Systemic Change: The Prague School Theory of Literary History, 1928-1948”, PMLA, Vol.94,No.2, s. 275-285
- GENOVA, Anthony C. (1972), “Kant’s Transcendental Deduction of Aesthetical Judgments”, The Journal of Aesthetics And Criticism, Vol.30, No.4, s.459-475
- GÜÇLÜ, Abdülbâki. (2003) , *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. (1993), *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- HEGEL, George Wilhelm Friedrich. (1936), *Estetik*, Çeviren Suut Kemal Yetkin, İstanbul, Vakıf Yay.
- JAKOBSON, Roman. (1960), “Closing Statement: Linguistics and Poetics”, Style in Language,s.350-377
- JAKOBSON, Roman. (1933), “Co Je Poesie?”, Volne Smery, S.30,s. 23-33
- KARATANI, Kojin. (2006), *Transkritic*, İstanbul, Metis Yayıncılık
- KOÇ, Emel. (1993), “Fenomenoloji Bilim Midir?” Felsefe Dünyası Dergisi, S.9

- MARINETTI, Filippo Tommaso.(1981), “Gelecekçiliğin Teknik Bildirgesi”,
Çev. Bedrettin Cömert, Türk Dili Dergisi Edebi Akımlar Özel Sayısı,
S.349, s.251
- MARSHALL, Gordon. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat
Yayınları
- MUKAROVSKY, Jan (1980), “Şiirsel Adlandırma ve Dilin Estetik
İşlevi”,Çeviren Yavuz Çekirge, Yazko Çeviri Dergisi, S.6, s.148-152
- ÖZSARI, Mustafa. (2006), “Edebi Dilin Boyutları”, Türk Dili Dergisi, S.650,
s.165-173
- ÖZSARI, Mustafa. (2013), “Yapısalcısı Jan Mukarovski’nin Standart Dil ile
Şiirsel Dil Ayrımı Üzerine Bazı Dikkatler”, Akademik Kaynak
Dergisi, S.2, s.79-88
- PALEC, Milan. (1991), “Prague Structuralism and The Czech Theatre of the
1930s”, Journal of Comparative Literature and Aesthetics”, Vol.XIV:
Nos.1-2, s.27-33
- PARER, Özlem M. (2004), *Rus Biçimciliği ve Şklovski*, Ankara, Kültür ve
Turizm Bakanlığı
- RİFAT, Mehmet. (1980), “Prag Dilbilim Çevresi”, Yazko Çeviri Dergisi, S.6,
s.137-139
- RİFAT, Mehmet. (1983), *Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları Temel
Metinlerin Çevirisiyle Birlikte*, İstanbul, Yazko Yayınları
- RİFAT, Mehmet. (2008), *Yaklaşımlarıyla Edebiyat Kuramcıları*, İstanbul, Sel
Yayıncılık
- RİFAT, Mehmet. (2008), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları*,
İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- RUSSELL, Matheson. (2010), “Phenomenology and Transcendental
Philosophy”, Çeviren Kamuran Gödelek, Baykuş Dergisi, S.6, s.128-
144

- SAUSSURE, Ferdinand de. (1985), *Genel Dilbilim Dersleri*, Ankara, Birey Toplum Yay.
- SLADEK, Ondşej. (2006), “Types of the Worlds: On Relations Between Prague School and the Theory of Fictional Worlds”, *Style*, V.40, N.3, s.210- 214
- SLADEK, Ondşej. (2014), *Prag Ekolü'nün Yapısalcı Poetikası ve Geçirdiği Dönüşüm*, İstanbul, Dergâh Yayınları
- ŞEN, Özay. (2006), *Yirminci Yüzyılda Avangart Sanatın Etkisinde Dönüşüme Uğrayan Desen Anlayışının Joseph Beuys Örneğinde İncelenmesi*, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi
- TİMUÇİN, Afşar. (2010), *Felsefeye Giriş*, İstanbul, Bulut Yayınları
- TRUBETSKOY, Nicolai. (1999), “Sesbilgisi ve Sesbilim”, Çev. Berke Vardar, *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*, İstanbul, Multilingual Yayıncılık, s.90
- TUNALI, İsmail. (1989), *Estetik*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ.(1983), C.34, İstanbul, Anadolu Yayıncılık
- URBANOVA, Ludmila. (2009), “In Honour of Josef Vachek”, *Brno Studies in English*, V.35, No.1, s.7-12
- ÜNLER, Hakkı. (1998), *Estetiğin Kısa Tarihi*, İstanbul, Paradigma Yayınları
- WELLEK, René; WARREN, Austin (2005), *Edebiyat Teorisi*, Çev. Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir, Akademi Kitabevi
- WISDOM, J.O. (1940), “Hegel's Dialectic in Historical Philosophy”, *Philosophy*, Vol.15, No.59, s.243-268
- VARDAR, Berke. (1999), *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi (Kuramcılardan Seçmeler)*, İstanbul, Multilingual Yayıncılık

VARDAR, Berke. (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Multilingual Yayıncılık

YÜKSEK, Ayşegül. (1995), *Yapısalcılık ve Bir Uygulama M. Cevdet Anday Tiyatrosu*, Ankara, Gündoğan Yayıncılık

ZİMA, Peter V. (2004), *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi*, Ankara, Hece Yayıncılık

ZİMA, Peter V. (1999), *The Philosophy of Modern Literary Theory*, London, The Athlone Press

URL 1: <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>, 08.05.2013

URL 2: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/mukar.html>, 13.08.2014

URL 3: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=518>, 18.06.2014

URL 4: http://sk.wikipedia.org/wiki/Felix_Vodi%C4%8Dka, 20.08.2014

URL 5: http://cs.wikipedia.org/wiki/Bohuslav_Havr%C3%A1nek, 26.08.2014

URL 6: www.glottopedia.org/index.php/Bohumil_Trnka ,22.08.2014

URL 7:

http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Vil%C3%A9m_Mathesius, 25.08.2014

URL 8: <http://www.scribd.com/doc/235675334/Standard-Language-and-Poetic-Language>